

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Introducció.

Després de durs períodes de règims autoritaris i dictatorials o de guerres civils, en alguns casos endèmics, molts països i zones del món han viscut o estan vivint transicions polítiques cap a la democràcia: Argentina, Xile, Sud-àfrica, Filipines, Indonèsia, els països de l'Europa Central i Oriental (PECO) i ex URSS, d'Àfrica Central, etc. I en podríem esmentar moltes d'altres, però tots ells tenen en comú que en el moment de transició, de canvi, viuen processos de negociació i consens que són imprescindibles per tal de fer possible el traspàs del poder de les forces dominants del passat a les que n'han esdevingut les successores. S'han de resoldre temes tan diversos com la nova organització legal i insitucional, així com l'establiment de mecanismes de resolució de conflictes hereditats de l'antic règim. Sobre aquest últim punt, precisament un dels conflictes subjacents més comuns en aquest tipus de situacions és la violació sistemàtica i continuada dels drets humans. Si es vol arribar a una reconciliació nacional, és evident que cal donar algun tipus de resposta i solució a aquesta situació. Des de la impunitat i l'oblit és difícil construir les bases d'una societat plenament democràtica. Fins ara, però, com que la qüestió dels drets humans havia estat considerada només com un dels molts aspectes d'una complexa negociació, en la que pesava més el traspàs del poder institucional i l'establiment d'unes regles de participació política més democràtiques, les concessions en aquest terreny s'havien decantat més en favor dels repressors que de les víctimes. La solució més freqüent havia estat la creació d'algun tipus de mecanisme de revisió del passat, com les *comissions de la veritat*, però també l'establiment de lleis absolutòries i de *punt i final* per als responsables dels abusos comesos. En l'actualitat sembla clar que les coses estan canviant. El punt d'inflexió pot ser la detecció a Londres, a finals de 1998, de l'ex dictador Augusto Pinochet, reclamat per la justícia espanyola. Ara, a principis del 2001, podem llegir als diaris titulars com els següents: "Un jutge anul·la les lleis que van amnistiar més de mil militars després de la dictadura a l'Argentina"; "El colpista de Guatemala Ríos Montt perd la seva immunitat parlamentària"; "El govern serbi, disposat a detenir Milosevic fins i tot sense proves", i tots són del mateix dia!

En aquest número dels Dcidob, i a partir d'un article introductor que centra el tema del monogràfic, hem fet una selecció d'experiències per tal d'il·lustrar aquesta varietat de situacions; això és: Amèrica del Sud (Argentina i Xile); Amèrica Central, Sud-àfrica, Indonèsia i Filipines, els països del magrib, i els PECO i ex URSS. Aquest repàs ens deixa una cosa clara: tot i la varietat de situacions i experiències, veiem que en tots els casos, per assolir amb èxit una transició cap a una democràcia i, per tant, una societat més participativa i justa, és important tenir en compte el passat, conèixer els fets que han succeït. La manera com es resolguin les qüestions pendents d'aquest període històric condicionarà de forma inevitable el present i el futur del país o zona en transició. I aquí la qüestió dels drets humans té una importància fonamental. Aquests i altres exemples ens situen en un moment crucial que estimula a reflexionar sobre aquest tema

transicions, drets humans i RECONCILIACIÓ

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Transicions, drets humans i reconciliació nacional.
Ludolfo Paramio

TRANSICIONS, drets humans i reconciliació nacional

Ludolfo Paramio Unitat de Polítiques Comparades, CSIC

Un canvi qualitatiu ▶ Els autors Guillermo O'Donnell i Phillippe Schmitter, en les seves conclusions a l'obra col·lectiva *Transiciones desde un régimen autoritario* (1986), es plantejaven el problema de les violacions dels drets humans com un tema delicat de resoldre durant una transició cap a la democràcia. Jutjar a aquells que havien comès crims podia provocar una reacció corporativa de les forces armades o dels sectors més vinculats a la repressió, posant en perill el retorn a la democràcia. Però tampoc es podien ignorar els fets passats, ja que això hagués causat indignació entre la nova opinió pública democràtica, la qual cosa portava als autors a subratllar, amb un punt d'ironia, que la moral en la vida pública ja no tenia un paper tan secundari com en temps de Maquiavel.

D'aquesta reflexió se'n poden extreure algunes conclusions. La primera és que el problema (la violació) dels drets humans enfronta als qui protagonitzen o pretenen consolidar una transició democràtica amb el doble desafiament de sancionar aquells delictes sense posar en perill el propi procés democràtic, i que aquest desafiament es torna tant o més complex com més gran és la possibilitat que qualsevol estratègia que s'adopti condueixi a conseqüències indesitjables. La segona, derivada de la referència –probablement injusta– a Maquiavel, és que, malgrat que la capacitat social d'oblit pot augmentar amb el temps, l'exigència moral de l'opinió pública s'ha anat incrementant al llarg de la història.

La primera qüestió és ben coneguda i ocupa la major part de l'espai de qualsevol reflexió sobre aquest problema. La segona, en canvi, ha guanyat substancialment importància, segons el nostre parer, i no és segur que haguem copsat el seu abast. Hi ha dues imatges del 2000 que resumeixen el que està succeint: la primera és la d'un presumpte torturador de la dictadura argentina de 1976-1983, el qual és descobert a Mèxic i és detingut quan intentava fugir precisament cap a Argentina, ja que només en aquest país podia evitar que el jutgessin pels seus delictes, gràcies a les lleis d'*Obediència Debita* i de *Punto Final*, amb les quals el president Raúl Alfonsín va intentar posar fi a les intencions colpistes que amenaçaven la democràcia restaurada. La segona imatge és la del general Augusto Pinochet, a Xile, processat per la seva responsabilitat en els crims comesos pels seus subordinats. Els seus advocats tracten d'evitar que sigui jutjat, però la situació ha canviat notablement des que va ser detingut a Londres i tornar a Xile es va convertir en la seva màxima aspiració, país on suposadament no podia ser jutjat. Ara ja sap que fora de Xile el persegueixen, i també que a Xile el blindatge legal dels fets ocorreguts fins al 1986 és insuficient: els seus homes estan confessant, delatant als seus superiors, i ell no pot escapar de la seva pròpia responsabilitat.

El raonament d'O'Donnell y Schmitter es va plantejar en un món en el qual l'opinió pública podia no acceptar la impunitat dels repressors, però aquesta impunitat encara es podia imposar per llei. Avui, només catorze anys després, aquell món ja no existeix i per tant alguns arguments de llavors han perdut el seu sentit. Ens estem endinsant en un nou horitzó en el qual no hi ha cap garantia d'impunitat i el recurs al terror per part d'un Govern deixa de ser una estratègia possible i justificable a posteriori, en funció de l'excepcionalitat de les circumstàncies o de la importància del que està en joc. Només l'oblit –l'oblit real i no políticament imposat– pot salvar a qui ha comès crims contra els drets humans. I sabem, pel cas dels criminals nazis, que aquest oblit és un vel que pot esquinçar-se fàcilment si una sola persona es nega a oblidar.

Els equilibris de la transició ▶ Es pren molt sovint la transició espanyola com a exemple de resolució feliç del problema. L'amnistia que va acompanyar l'aprovació de la Constitució el 1978 és fruit d'un ampli consens i és ben acceptada per l'opinió pública.



Hi ha diverses raons que ho han fet possible i la primera –i més citada– és la distància de quaranta anys que separa la transició de la guerra civil. Els moments més durs de la repressió ja són història, molts dels seus protagonistes han mort. Però aquesta és només una cara de la moneda: l'altra és que durant la guerra civil es van produir fets terribles per les dues parts i l'oposició democràtica hereva del bàndol republicà no desitja tampoc que aquells fets es recordin. Hi hauria fins i tot un altre argument en aquest sentit: des dels anys seixanta ha sorgit una violència d'oposició –ETA i FRAP– que ha donat origen a tortures i afusellaments, però que també té indubtables responsabilitats penals.

Aquest segon tipus de fets, tanmateix, només expliquen que cap dels actors polítics de la transició tingués interès en obrir un procés de recerca de responsabilitats de les violacions dels drets humans en el passat. Però no permeten entendre el motiu pel qual l'opinió pública no va plantejar exigències en aquest sentit. Aquí ni tan sols l'antiguitat dels fets més greus és suficient per donar una explicació, perquè en molts casos n'hi havia una memòria viva. La raó més profunda sembla haver estat doble: tant els actors polítics com la immensa majoria dels ciutadans estaven d'acord des d'un principi en la conveniència de fer taula rasa del passat: existia una voluntat col·lectiva de començar des de zero.

Aquest és un fenomen més aviat singular que limita seriosament la suposada exemplaritat de la transició espanyola: no es pot generalitzar una cosa que reposa sobre unes circumstàncies tan excepcionals.

I el cas espanyol només s'explica en funció del fracàs de la II República, de la qual no es volia repetir ni l'experiència ni el desastrós final, i del rebuig cultural cap al propi passat de les generacions nascudes o criades durant els anys del desenvolupament econòmic.

Els que coneixien el passat no el volien tornar a repetir, i els que no ho havien viscut ni tan sols es plantejaven aclarir les responsabilitats per uns fets que consideraven aliens a la seva realitat. En definitiva, ningú volia hipotecar el futur, l'excepcional oportunitat que s'obria per al país, tornant a mirar cap al passat.

El caràcter universal de l'amnistia, i el consens entre els ciutadans i els actors polítics sobre la necessitat de començar de zero, són probablement les raons de l'èxit de la transició en aquest aspecte. Es pot discutir, per cert, si la continuïtat del terrorisme no limita aquest

èxit i si una de les claus d'aquesta continuïtat no va ser el fet que la primera generació d'ETA quedés en llibertat sense que al País Basc s'hagués assumit el marc constitucional. Però sembla lògic pensar que el fet d'haver introduït qualsevol excepció en la universalitat de l'amnistia hauria fet més vulnerable la democràcia, sense contribuir en absolut a la resolució del problema: una altra cosa és la responsabilitat històrica dels actors, que en negar el seu suport a la Constitució van subministrar un ajut ideològic a la continuïtat del terrorisme.

Però el cas espanyol no és freqüent. En la majoria de les transicions a la democràcia es donen circumstàncies que dificulten una amnistia universal. En primer lloc, la proximitat en el temps de les violacions dels drets humans, en segon lloc, l'espectacular assimetria d'aquestes violacions. Fins i tot en el cas argentí, en el qual va existir una violència guerrillera amb serioses responsabilitats, la brutalitat de les repressions els primers anys de la dictadura va ser tan massiva i desproporcionada a qualsevol suposada justificació militar que l'oblit es feia impossible.

Els processos de Xile i d'Argentina es poden prendre com a exemples d'estratègies diferents davant el passat. A Argentina es pretenia en primer lloc aclarir els fets –a través de l'informe de la *Comisión Sábato*– i després depurar responsabilitats. El judici a les *Juntas Militares* i als principals responsables havia d'establir un precedent per tal d'evitar tant la temptació de nous cops militars com la repetició (*nunca más*) del fets atroços que havien succeït sobretot durant els primers anys de l'última dictadura. I es pensava en aplicar una justícia ràpida i limitada, sense pretendre portar a judici el conjunt de les forces armades.

A Xile, en canvi, el règim s'havia blindat prèviament davant de les seves responsabilitats mitjançant una amnistia, i conservava a més el poder institucional per tal que aquesta es complís: la transició a la democràcia es va fer dins del marc de la Constitució de 1980, el nou marc institucional introduït pel "pinochetisme". Per tant, l'estratègia del president Aylwin va ser crear una comissió que investigués el que havia succeït, que reconstruís els fets de la repressió per tal que poguessin ser reconeguts no només pels qui l'havien patit, sinó també pels qui l'havien impulsat o s'havien negat a veure-la. No hi havia expectatives que aquells fets poguessin ser jutjats, però es pretenia que el coneixement d'aquell passat servís per a què els xilens es reconciliessin en el futur.

Parlar de dues estratègies diferents pot conduir a l'error: la forma en què el règim militar va caure a Argentina –després de la derrota de les Malvines– va permetre portar a judici als caps de les Juntes, fet que era impossible a Xile, per la manera que s'havia produït la transició. Des d'aquestes dues condicions de partida tan diferents, els presidents Alfonsín i Aylwin es van proposar arribar al màxim que es podia en cadascuna de les situacions, d'acord amb les seves conviccions i les exigències de l'opinió pública democràtica. La paradoxa és que allà on es va poder avançar més inicialment, a Argentina, es va produir després un important retrocés –amb les lleis d'*Obediencia Debida* i *Punto Final*, en temps d'Alfonsín, més els posteriors indults de Menem–, mentre que a Xile, després d'uns avenços molt graduals, s'ha arribat finalment al processament de Pinochet.

Aquesta paradoxa és conseqüència de la falta de col·laboració institucional a la qual va haver de fer front Alfonsín. Els simpatitzants i col·laboradors de la dictadura van aconseguir presentar l'exigència de responsabilitats com un procés al conjunt de les forces armades. Els tribunals castrenses es van negar a assumir la tasca de la depuració, i el Congrés va impedir delimitar els judicis: una successió il·limitada de processaments va reforçar el sentiment corporatiu i va contribuir de forma decisiva a una sèrie d'intents colpistes que el Govern –molt debilitat per la mala situació econòmica– va tenir serioses dificultats per aturar.

Qüestions de principi ▶ La moralitat del cas argentí seria que un procés obert, sense límits fixats anticipadament, provoca resistències molt serioses dins de les forces armades i els seus col·laboradors, si la institució com a tal es manté. Per tant, només es pot dur a terme una exigència massiva de responsabilitats quan les institucions responsables de la repressió han quedat desmantellades. Però cal preguntar-se si aquesta exigència massiva té sentit. La resposta que tots tendim a donar és que sí, que qui ha torturat i assassinat amb les seves mans no és millor que qui ha donat l'ordre o ha deixat fer: el problema és saber on ha de començar el judici legal més enllà de la condemna moral.

Pensant en el bé comú, l'exigència de responsabilitats ha de cercar, abans de tot, que uns fets odiosos i que el règim que els va fer possible no es puguin tornar a repetir. Quan es tracta d'un genocidi, en sentit estricte, és evident que no n'hi ha prou amb castigar als responsables polítics, sinó que cal anar més enllà. Quan tota una institució s'ha contaminat de fets criminals, sembla desitjable dissoldre-la. A partir d'aquesta lògica, es tracta de veure, en cada cas, fins on permet arribar la relació de forces. Sembla obvi que com més gran sigui la continuïtat institucional, més acotada haurà de ser l'exigència de responsabilitats per tal d'evitar posar en perill el nou règim democràtic.

Però les coses són molt diferents allà on el règim s'ha col·lapsat enmig del descrèdit més gran i les seves institucions han quedat desmantellades. En molts dels antics països de l'Est no existeix, en els primers anys de règim democràtic, cap força que pugui frenar una exigència massiva de responsabilitats a tots els que van col·laborar amb l'antic règim. I en aquest context, el problema és l'invers: és el propi règim democràtic qui ha d'autolimitar-se, qui ha de traçar una ratlla a partir de la qual no es prossegueixi amb la persecució judicial. El primer criteri ha de ser establir les bases d'una societat sense vençuts: no es pot crear una societat democràtica castigant o exclouent a tots els que van col·laborar activament amb un règim totalitari, sobretot quan la majoria dels ciutadans també hi van col·laborar, més o menys involuntàriament, a través de la seva passivitat.

Traduir la culpabilitat política en culpabilitat moral és sempre arriscat. Reduir-les ambdues a un càstig penal pot arribar a ser absurd, i provocar una dinàmica de venjança i revenja que debiliti per molts anys el clima de convivència de la nova democràcia, allunyant la llibertat i la tolerància. D'altra banda, és força evident que una dinàmica d'exigència massiva de responsabilitats es presta especialment a les venjances interessades i a la utilització del principi de justícia al servei de les fòbies personals o col·lectives. No és aquest un bon

començament per a una societat que vol arribar a conviure en llibertat: la lògica de la reconciliació nacional ha d'imposar límits a la recerca de la justícia.

La línia divisòria passa pels drets humans. Els qui hagin torturat o assassinat haurien de pagar per aquests fets, també per evitar que en la memòria col·lectiva de la societat persisteixi l'ombra d'una germandat de criminals ocults, els quals han aconseguit evitar el càstig de les seves culpes i coexisteixen amb la resta de ciutadans. Però és força evident que aquí també opera un principi elemental de justícia: és millor que escapin cent culpables abans de castigar un sol innocent. El risc de sancions col·lectives, o de processos oberts que mantinguin baix l'estigma de la presumpta culpa a col·lectius amplis per temps indefinit, hauria d'aconseguir en aquests casos una certa cautela, incloent-hi el possible recurs a l'amnistia.

Fins fa pocs anys, deixar aquí les coses podia ser simplement ben intencionat, una mostra de resignació davant del fet que aquest segle que ha acabat ha vist massa fets atroços perquè sigui possible fer justícia, o, encara menys, compensar les seves conseqüències.

Però avui es pot pensar que estem a l'inici d'un segle diferent, en el qual les violacions dels drets humans podran ser perseguides més enllà de les barreres nacionals i de les garanties que es donin o es puguin arrencar dels seus responsables.

I que, encara que la lògica del bon govern limiti les exigències de responsabilitats, els qui hagin comès crims ja sempre tindran el temor de ser atrapats per la justícia. ■

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

**Argentina: oblit o memòria? Un quart de segle després.
Roberto Bergalli**

ARGENTINA: oblit o memòria?

UN QUART DE SEGLE DESPRÉS

Roberto Bergalli Cap d'Estudis en Criminologia i Política Criminal, UB

Després de l'Holocaust i la Segona Guerra Mundial, el món occidental va presenciar un elevat nombre de processos de transició des de règims polítics no legítims, cap a d'altres legítims per la voluntat dels pobles que havien patit els primers. Entre les diverses explicacions sobre aquests fets, destaca aquella que pot definir-se com la creixent irrupció en la cultura jurídico-política d'Occident d'allò que amb suficient propietat s'anomena constitucionalisme social. Aquesta orientació de la història constitucional moderna pot descriure's com l'aprovació de Constitucions que van comportar l'atribució de certs trets a la forma-Estat, assumida per aquelles societats que necessitaven donar fermesa i estabilitat a les seves institucions i organitzacions polítiques, aquelles que havien estat compromeses, afectades o senzillament anul·lades per la figura autoritària d'un règim polític anterior. La consolidació d'aquestes institucions i organitzacions polítiques va suposar, per una banda, el compromís polític a favor de la seva estricta limitació en els marcs d'actuació previstos per les Cartes constitucionals (Estat de dret). Per l'altra, la submissió i l'obediència ciutadana van atorgar per la seva banda una legitimitat a les institucions i organitzacions que en temps de governs o règims autoritaris havien actuat fora dels límits fixats pels ordenaments jurídico-polítics acordats o ratificats per la societat civil, encara que aquests règims haguessin establert les seves pròpies legalitats de facto.

Transició i transicions: el cas argentí ▶ Amb tot, aquests processos de transició, que provenien precisament de règims autoritaris, generalment havien d'assumir les violacions dels drets humans en les quals aquests règims havien incorregut. No hem d'oblidar que el discurs sobre els drets humans s'havia afermat en el marc internacional amb l'aprovació, per part de l'Assemblea General de les Nacions Unides, de la Declaració dels Drets Humans el 1948. I, en virtut d'aquest document, si més no a Occident, es va instaurar una nova consciència. Els judicis de Nuremberg i Tòquio, establerts sobre el dret dels aliats a la Segona Guerra Mundial, tot i que es van fer violant alguns principis fonamentals del sistema penal modern (Jiménez de Asúa, 1964:1253-1285), tanmateix van fixar unes pautes que s'haurien d'haver mantingut vigents en el futur. Aquestes pautes són les que van fer arrelar el concepte de "crim contra la humanitat" o genocidi. Sobre aquesta base es van assentar els grans processos instaurats per tal de determinar les responsabilitats dels jerarques de règims posteriors al nazi del Tercer Reich i a l'imperial japonès. El procés mitjançant el qual es va determinar una condemna als coronels grecs que van dur a terme el cop de 1964 va ser, sens dubte, el primer que es va basar en aquelles pautes. Però en temps més recents, el judici als integrants de les tres Juntes Militars que van prendre el poder a l'Argentina, després del cop d'Estat del 23 de març de 1976, és amb certesa el que més expectatives va despertar d'arribar a la veritat i a la justícia en relació als fets que van ocórrer durant la vigència del terror d'Estat. La realització d'aquest judici es va considerar com un gran èxit de la democràcia reconstituïda, a partir del 10 de desembre de 1983. L'opció que proposava la Unió Cívica Radical, encapçalada per Raúl Alfonsín, i que va obtenir un ampli resultat electoral, es va afermar sempre en el discurs sobre els drets humans. La promesa d'aplicar l'ordre constitucional per tal de jutjar els qui van resultar ser responsables del genocidi, la tortura, les





detencions irrestrictes de milers de ciutadans i residents no nacionals, a més d'enquadrar-se en l'Estat de dret, es va considerar iniciada amb la creació de la *Comisión Nacional de Desaparecidos* (CONADEP). La investigació duta a terme per aquesta Comissió, conclosa amb l'informe que es coneix pel seu títol editorial (*Nunca Más*), havia de ser el suport probatori per al procés penal que determinaria la culpabilitat dels nou comandants de les Forces Armades i de més d'un miler d'oficials i suboficials; posteriorment, els comandants van ser els únics acusats per la Fiscalia de ser responsables dels gravíssims fets imputats. Així i tot, pels motius que he intentat explicar en altres ocasions (Bergalli, 1985), no solament la Fiscalia va limitar la seva acusació a un nombre molt inferior de fets comprovats per la CONADEP, sinó que la sentència de la Cambra Federal, pronunciada el 9 de novembre de 1985, encara que condemnatòria per a un cert nombre de comandants, va deixar establerta la possibilitat del què posteriorment resultaria ser l'exculpació de centenars de subordinats militars, molts d'ells autors materials del genocidi: "la obediència debida". A més, les concessions que va fer el Govern democràtic d'Alfonsín al poder militar van portar a què aquest últim comencés una ràpida etapa de rearmament. Els no pocs retrocessos en què va incórrer la política de drets humans van culminar, primer, en l'aprovació de les dues lleis ignominioses, conegudes per les denominacions populars de "punto final", de desembre de 1986 (Llei 23.492), i "de obediència debida", de juny de 1987; i més tard, el 1990, ja en funcions el nou Govern presidit per Carlos S. Menem, en el decret dels indults que van beneficiar, juntament amb els anomenats caps guerrillers, els comandants condemnats.

És així com, en el moment en què es parla dels nous règims sorgits a Occident com el producte d'una transició –i sobretot amb el suport d'unes eleccions democràtiques–, es justifica la pregunta que emergeix d'una crucial paradoxa: oblit o memòria? Oblit no únicament pot significar cancel·lació del record o amnèsia, sinó que també pot entendre's com omissió, postergació o relegació de la memòria. En la primera alternativa, l'oblit de les violacions dels drets humans perpetrades al llarg d'un període il·legítim, pot suposar que la cancel·lació del record tingui un efecte de consolidació per al nou règim democràtic (com en el cas d'Espanya). En aquest país, aquesta és una situació que, malgrat hagi estat provada al llarg dels vint anys de sistema democràtic i imperi dels principis constitucionals, encara segueix sent discutida. En el segon cas, la senzilla postergació de la memòria impedeix el tancament de les ferides, i es diu que reobrir-les pot condicionar l'estabilitat de les noves institucions (tal com s'ha produït a l'Argentina i Xile, on el paradigmàtic cas Pinochet ha generat moltes incerteses per al seu sistema polític i només en aquests últims temps sembla constituir un punt de consolidació per a la democràcia).

Els estudis sociològics sobre la memòria (Halbwachs, 1925) han posat de manifest que els processos que la fan intel·ligible són de naturalesa exclusivament col·lectiva. Mitjançant aquest tipus de processos no només es reconeixen els grups socials, sinó que aquests també tenen continuïtat i són persistents, ja que mantenen viva la memòria col·lectiva. En aquest sentit, per tant, les decisions que permeten continuar amb les investigacions, aprofundir en les indagacions, establir relacions entre autors, còmplices i víctimes, imputar delictes no atribuïts abans o, finalment, propendrir a aclarir jurisdiccionalment responsabilitats; mentre totes aquestes decisions constitueixin el resultat d'impulsos col·lectius, són esforços que no només tendeixen a mantenir la memòria col·lectiva viva sinó que també, en contra d'allò sostingut, donen vigor democràtic a les noves estructures polítiques que sorgeixen després d'una transició.

Moviment social: mares, àvies i fills ▶ Les reflexions anteriors pretenen emfatitzar i assenyalar fins a quin punt la tasca duta a terme pels moviments socials dels familiars de les víctimes del terrorisme d'Estat ha permès no únicament mantenir viva la memòria col·lectiva sobre el genocidi sinó també donar forces i vigor democràtic a institucions que havien demostrat una debilitat manifesta davant el poder, encara que aquest fos legítim, però exercit amb menyspreu respecte a aquesta memòria.

Estic parlant, òbviament, del procés de conducta ètica exemplar demostrada per les Madres de la Plaza de Mayo (Línea Fundadora), Abuelas de la Plaza de Mayo, H.I.J.O.S. i altres associacions que, tant en territori argentí com a l'exterior, han dut a terme, al llarg de vint-i-cinc anys, una lluita contra la impunitat. El resultat d'aquesta lluita s'ha convertit en el mirall on es reflecteix tant la corrupció d'uns règims oprobiosos –com ho van ser les burocràcies militars de 1966-1973 i 1976-1983– com la connivència d'un gran sector de la societat argentina amb l'ignomínia que va suposar la brutal repressió exercida per aquells poders sobre la disidència.

Un quart de segle després del començament de l'últim dels règims (el més sagnant i despietat), tots els argentins –sobretot els joves– poden començar a mirar cap enrera amb el convenciment que, gràcies a la persistent tasca de denúncia i exigència de la veritat, les generacions presents i les futures podran parlar sense embuts d'aquell període negre de la seva història nacional.

Efectivament, després dels retrocessos en què van incórrer els dos primers governs de la democràcia reconstituïda, mencionats més amunt, la incessant i obstinada activitat de les Abuelas de la Plaza de Mayo, amb el suport d'un equip de juristes íntegres, va aconseguir demostrar que el règim encapçalat per Jorge Videla i Emilio Massera, en particular la Marina de guerra, havia dut a terme un sinistre pla sistemàtic de sostracció de menors quan les seves mares es trobaven segrestades o “desaparegudes” en el moment de donar a llum. Aquests fets són constitutius d'uns delictes que inexplicablement no van ser considerats per la Fiscalia, ni per la Cambra Federal que dictava les condemnes el novembre de 1985. I això no és tot, l'exercici d'aquesta activitat de denúncia de les Abuelas de la Plaza de Mayo ha estat tan eficaç que fins i tot un sector de la classe judicial, sempre tan depenent del poder polític –com ha quedat demostrat per les manipulacions de què va ser objecte, per part del Govern de Menem, el Tribunal Suprem de Justícia i la jurisdicció federal, principalment–, s'està mostrant sensible a les reclamacions d'investigacions, i diversos jutges, que no havien demostrat cap interès fins ara, han procedit declarant processaments i detencions (encara que aquestes detencions siguin de caràcter domiciliari) contra els inductors o autors intel·lectuals que resulten ser, la major part de les vegades, els mateixos comandants indultats anteriorment.

La justícia universal dels drets humans ▶ Aquesta nova situació a l'Argentina ha estat producte de les intenses reclamacions formulades des d'Espanya pel jutge Baltasar Garzón i pel mateix ple de l'Audiència Nacional per tal que cent setanta-vuit oficials militars fossin posats a disposició d'aquest jutge en el procés promogut per diferents organitzacions. Però també té idèntica repercussió el procés que es tramita davant la Corte D'Assise de Roma contra dos oficials argentins (Guillermo Suárez Mason i Santiago Omar Riveros) i així mateix contra qui va ser el cap de la Prefectura Naval de Tigre, Juan Carlos Gerardi i quatre sub-oficials –Alejandro Puertas, Julio Roberto Rosin, Héctor Maldonado i José Luis Porchetto– pel segrest, tortura i assassinat de Norberto Morresi, Pedro Luis Mazzocchi, Luis Alberto Fabbri, Daniel Jesús Ciuffo i Laura Carlotto, tots ells ciutadans d'origen italià. En aquest procés el fiscal Francesco Caporale ha demanat la màxima pena de presó perpètua per als set acusats.

El principi de justícia universal, en virtut del qual qualsevol delictes contra la humanitat pot ser perseguit i jutjat en qualsevol jurisdicció on es promogui l'acció, sense respecte a la *lex loci*, està comprès en els ordenaments jurídics espanyol i italià. Aquesta dada exalça i dona prestigi a ambdós ordenaments, els quals són fruit d'una filosofia constitucional, social i democràtica de dret. En canvi, la resistència estatal argentina a procedir com ho ha sol·licitat l'Audiència Nacional espanyola i com ho haurà de requerir la jurisdicció italiana, si s'aplica la condemna sol·licitada, s'empara en una visió restringida de la jurisdicció territorial als límits fronterers, principi que va ser propi a la concepció de l'Estat-nació, fruit del desenvolupament dels estats europeus durant el segle XIX i que va arribar a Amèrica amb els pro-

cessos de descolonització i independència de les metròpolis. Aquesta forma-Estat va quedar aferrada a un principi de sobirania interior que actualment està sent superada pel de la mundialització de la justícia. Aquest últim fenomen, impensable fins a la Segona Guerra Mundial, constitueix en l'actualitat un tret de la nova concepció del món globalitzat, però, estranyament, no respon ni a la revolució tecnològica ni a la transfronterització del comerç, ni tan sols a la fluïdesa i mobilitat del capital, ni tampoc als impulsos d'un poder supranacional. Sinó que, i potser contràriament als últims fenòmens esmentats, és la lògica conseqüència del que semblava una extraviada racionalitat, precisament la dels drets humans, amb la qual el pensament il·lustrat va impulsar la Modernitat.

Per tot això, és sorprenent la porfídiosa obstrucció de dur a terme el Tractat de Roma (juliol 1998), mitjançant el qual es va decidir establir un Tribunal Penal Internacional (TPI), precisament exercida per aquells estats més refractaris a portar a la pràctica una autèntica protecció dels drets humans, com és el cas d'EUA i Xina, entre els set que es van oposar des d'un principi al Tractat. Així doncs, atès el nivell d'informació i coneixements a què s'ha arribat en tot el planeta, és impossible assistir impassiblement a les greus i bàrbares violacions de drets humans que es produeixen no només internacionalment –per exemple, les atrocitats comeses com a conseqüència d'una falsa ingerència humanitària practicada per l'OTAN als Balcans– sinó també a l'interior dels territoris nacionals per les seves pròpies forces de seguretat (tenim l'exemple dels cossos policials de Los Angeles o Nova York [Chevigny, 1995]). ■

Referències bibliogràfiques ▶

- Bergalli, R. (1985) "Argentina: aspectos de una sentencia y sus repercusiones". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 7: 121-124.
- Chevigny, P. (1995) *Edge of the Knife. Police violence in the Americas*. New York: The New Press.
- Halbwachs, L. (1925) *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris: Alcan.
- Jiménez de Asúa, L. (1964) (3ªed.) *Tratado de Derecho Penal*. T.II. Buenos Aires: Losada.

ARGENTINA ▶

Comisión Nacional de Desaparecidos (CONADEP)

El Govern d'Alfonsín encarrega el 1983, després de la restitució de la democràcia, la formació de la CONADEP per tal que actuï com a Comisión de la Verdad i així pugui investigar les violacions dels drets humans que es van produir durant l'etapa de la dictadura iniciada per un cop d'Estat el 1976. Presidida per Ernesto Sábato, la CONADEP va presentar el seu informe el 1984 amb el títol *Nunca más*, també conegut com l'Informe *Sábato*, on s'expliquen i es documenten milers de casos de tortura, execucions i desaparicions.

www.nuncamas.org

www.desaparecidos.org/arg/conadep/nuncamas/nuncamas.html



Asociación Madres de la Plaza de Mayo

Hipólito Yrigoyen 1584, c.p. 1089 Buenos Aires

Creada el 1977, l'associació Madres, encapçalada per Hebe de Bonafini, es dedica a "propugnar la veritat i la justícia en contra d'un Govern i una dictadura que van fer viure uns anys de terrorisme i violència indescriptibles a l'Argentina". En un principi, van sortir a la plaça de Mayo, davant de la Casa Rosada, seu del Govern del país, per cercar les persones desaparegudes, però poc a poc també han volgut *declarar la guerra* a la impunitat i han estat presents en tot tipus de conferències, seminaris i trobades internacionals que tracten temes de justícia i drets humans. Aquesta associació ha creat la Universidad Popular de las Madres de la Plaza de Mayo (Universidad de Lucha y Resistencia), on s'imparteixen diferents cursos (drets humans, economia i política, psicologia, etc.) i es fan seminaris, tallers i activitats obertes a tothom (Cinema documental, Art participatiu, La imatge fotogràfica, etc.).

www.madres.org



Madres de la Plaza de Mayo – Línea Fundadora

Piedras 730, c.p. 1070 Buenos Aires

El 1986, l'associació Madres de la Plaza de Mayo es divideix en dues associacions a causa de criteris diferents en relació amb la metodologia de la lluita sota un Govern constitucional i també per les visions diferents a l'hora de conduir el moviment. La Línea Fundadora està integrada per les mares fundadores, d'aquí ve el seu nom, però té el mateix objectiu que l'altra associació, amb la qual treballa de forma conjunta per tenir més pes davant de la justícia: reivindiquen els drets humans, busquen les persones desaparegudes i volen jutjar els culpables que van cometre crims durant els anys de la dictadura. L'associació duu a terme diverses activitats, trobades i seminaris per fer conèixer les seves opinions tant a nivell nacional com internacional (campanyes, festivals, actes, mobilitzacions, etc.).

www.madres-lineafundadora.org

ARGENTINA: OBLIT O MEMÒRIA?



Abuelas de la Plaza de Mayo

Av. Corrientes 3284, 4º. H, c.p. 1193 Buenos Aires

La Asociación Civil Abuelas de la Plaza de Mayo, creada l'octubre de 1977, és una organització no governamental que té com a finalitat localitzar i restituir a les seves famílies legítimes tots els nens i nenes segrestats o desapareguts per la repressió política, com també crear les condicions perquè no es repeteixi mai més una violació dels drets de l'infant, exigint un càstig a tots els responsables. L'associació treballa a quatre nivells: denúncies i reclamacions davant de les autoritats governamentals, nacionals i internacionals; presentacions davant de la justícia; sol·licituds de col·laboració dirigides a tota la població civil, i investigacions personals. Per a aquestes feines, l'associació compta amb uns equips tècnics integrats per professionals del món de la justícia, la medicina, la psicologia i la genètica.

www.wamani.apc.org/abuelas

XILE ▶

La Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación (Xile)

PO Box 53331, Correo Central, Santiago de Chile

La creació de la Comisión Nacional de Verdad y Reconciliación, el 25 d'abril de 1990, va ser una de les primeres resolucions preses per Patricio Aylwin, primer president elegit democràticament després del cop d'Estat de 1973. Va suposar un salt important entre el règim autoritari que va regir Xile durant 17 anys i aquest primer Govern democràtic de transició. Aquesta comissió té com a objectiu "contribuir a l'aclariment global de la veritat sobre les violacions dels drets humans més greus comeses durant els últims anys, amb la finalitat de col·laborar en la reconciliació de tots els xilens". Les investigacions van durar 9 mesos i es troben recopilades en l'informe *Rettig* (l'advocat Raúl Rettig va encapçalar aquesta comissió de vuit membres). La feina de la comissió va ser reunir informació que permetés individualitzar les víctimes i poder-les localitzar; recomanar les mesures de reparació i reivindicació que estimés la justícia, i proposar mesures legals i administratives que s'havien d'adoptar per impedir o prevenir nous fets en contra dels drets humans.

www.derechoschile.com/espanol/rettig.htm

Agrupación de Familiares de Detenidos Desaparecidos (AFDD)

Manuel Rodríguez 33, Santiago de Chile

L'AFDD sorgí a partir de les visites que els familiars dels detinguts/desapareguts van fer al Comité pro Paz per procedir als tràmits judicials que els corresponien. El 1975 s'organitzen com a agrupació i els seus objectius principals són: conèixer la veritat sobre cada cas de detingut/desaparegut, tant els antecedents relacionats amb la seva detenció i posterior desaparició, com el lloc on està enterrat; exigir sancions penals i socials per a tots els qui van participar en la detenció i desaparició dels familiars, i construir una memòria històrica que reculli i expliqui a tot el món el que va suposar el cop d'Estat per a Xile, així com la història personal de cada desaparegut.

www.memoriaviva.com



HIJOS (Hijos por la Identidad, la Justicia, contra el Olvido y el Silencio)

Laprida 520, c.p. 5000 Córdoba, Argentina

Agrupa els fills de desapareguts i perseguits polítics de l'última dictadura militar a l'Argentina. A partir de 1995, aquesta organització comença el seu treball actiu: reconstruir la memòria històrica i lluitar contra la impunitat i els culpables. Integrada sobretot per fills i familiars de desapareguts, d'expresos polítics o d'exiliats, desenvolupa una gran activitat de difusió de les conseqüències de l'aplicació del terrorisme d'Estat a través dels famosos *escraches* (manifestacions que arriben fins a les cases dels propis repressors). L'associació té delegacions en moltes regions de l'Argentina i també a l'estranger (Europa i altres parts d'Amèrica).

www.venceremos.f2s.com

Mesa de Diálogo sobre Derechos Humanos

Per tal de superar els problemes del passat i avançar cap al retrobament de tots els xilens, el Govern d'aquest país convoca aquesta *taula* en què participen representants de les Forces Armades i Carabiners, advocats de drets humans, autoritats d'entitats ètiques i altres representants de la societat civil. La sessió de constitució de la taula té lloc l'agost de 1999.

www.mesadedialogo.cl/

Comité de Defensa de los Derechos del Pueblo (CODEPU)

El CODEPU es crea a finals de 1980 per tal de defensar, promoure i investigar els drets humans a Xile. Entre les activitats de l'organització destaquen la defensa legal de persones que han sofert una agressió als seus drets o l'atenció psicoterapèutica a les víctimes, o als seus familiars, de violacions dels drets humans.

www.derechoschile.com

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

**Amèrica Central. Lluitant contra l'oblit.
Salvador Martí i Puig**

AMÈRICA CENTRAL

LLUITANT CONTRA L'OBLLIT

Salvador Martí i Puig Professor de Ciència Política, UAB

Democràcia i pau: una fita històrica ▶ La dècada dels noranta va començar amb bones notícies: el procés de pau a Amèrica Central semblava arribar a port. La victòria de Violeta Barrios de Chamorro a les eleccions de Nicaragua de febrer de 1990 va significar la fi de l'agressió nord-americana i la desmobilització de la Contra'. Poc després, l'any 1992 a Chapultepec, es segellaria també la fi de dotze anys de guerra civil a El Salvador. Ambdós fets generarien una dinàmica conciliadora que suposaria la desactivació d'un dels conflictes regionals més crítics de la dècada anterior. I aquesta desactivació tindria la seva culminació amb la progressiva desmilitarització d'Hondures i amb la rúbrica dels acords de pau de Guatemala el desembre de 1996.

Un paisatge com el descrit difícilment s'hagués imaginat, ni per part dels més optimistes, pocs lustres abans. I és que, efectivament, tant l'onada de transicions des de règims dictatorials i sagnants cap a règims liberal-democràtics a El Salvador i Guatemala (i, en menor mesura, a Hondures), com el triomf i l'erosió de la revolució sandinista, van agafar per sorpresa a la major part de científics socials.

Van ser dos fenòmens –un de naturalesa internacional i un altre de caràcter domèstic– que, a partir dels noranta, van transformar el context polític de la regió. Per una banda, l'aparició d'un món unipolar on desapareixia la suposada “amença soviètica i cubana” (i, amb ella, la política contrainsurgent promoguda per l'administració nord-americana) i, per l'altra, la profunda deslegitimació (per la seva ineficiència i pels seus costos morals i socials) dels règims autoritaris i despòtics que havien imperat a El Salvador, Guatemala i Hondures, i també l'esgotament –tant per l'assetjament com per la seva dinàmica polaritzadora– de la revolució sandinista a Nicaragua.

D'aquesta manera, a principis dels noranta, l'optimisme imperava: la democràcia liberal era –es deia– l'únic desenllaç possible. Semblava que, finalment, després de tants anys de conculcació de llibertats i drets, els habitants de la regió gaudirien d'un ordre polític respectuós i conforme amb la legalitat emanada de les urnes. Amb aquests referents, i enmig d'un món geopolíticament unipolar, Amèrica Central semblava conquerir dos dels grans anhels de la seva història: pau i llibertat.

Però per aconseguir aquesta fita encara hi havia una qüestió pendent: com reconciliar unes societats que havien estat enfrontades durant més d'una dècada i com passar plana –amb justícia i respecte– de la tràgica experiència de les múltiples violacions als drets humans.

Democràcies amnèsiques? ▶ En el passat la conjugació d'autoritarisme polític (amb frau electoral continuats, violència física i repressió) i deteriorament social va crear les condicions per a l'emergència d'embats populars que van acabar per esdevenir una alternativa insurgent. Avui, la democratització de les institucions ha suposat la desactivació de la mobilització popular. Caldrà veure, amb tot, com influeix la precarització social en el nou context. De totes maneres, després de l'ample mobilització popular de dècades passades, de la guerra, del terrorisme d'Estat i dels desplaçaments forçats, avui la gent està farta de tanta violència.

És en aquest escenari on el discurs d'ordre i disciplina que elabora la dreta (ja sigui des d'ARENA, el PLC, la FRG o el PAN)² arriba amb facilitat a un notable sector de les classes subalternes. Així la demanda d'ordre i l'apatia social estan convertint-se en els dos elements més significatius de l'escenari polític actual a la regió, mentre que el seu rebuig es canalitza a través de l'abstenció i l'emigració.

Aquesta sacralització de l'ordre és fruit tant de l'esclat de la delinqüència comuna com de la impunitat respecte a les brutals violacions dels drets humans perpetrades durant la dècada anterior. Pel que fa la delinqüència comuna, cal dir que s'ha





incrementat de forma exponencial, i ha suposat l'aparició massiva, en els barris populars de les ciutats, de *pandillas*, *bandas*, *gangs* o *maras* que emulen el vandalisme i la violència anòmica que els seus homòlegs realitzen en els barris perifèrics de les ciutats nord-americanes. Aquests tipus d'acció constaten que les conseqüències socioeconòmiques de les dràstiques polítiques d'ajustament econòmic han impactat amb més contundència sobre els col·lectius més dèbils. En aquesta línia cal assenyalar el fenomen dels *nens del carrer*. I si bé és massa complex per a acotar-lo en poques línies, cal exposar que els estrats més fràgils de la societat centramericana no només han carregat amb la pitjor part del “nou model”, sinó que han acabat per guanyar-se l'estigma de ser un dels col·lectius més perillosos, violents i anòmics del nou mapa social de la regió. Es tracta d'un mapa que combina el paisatge propi dels períodes de postguerra amb la liberalització econòmica i l'afany d'ostentació.

Pel que fa a la impunitat, la negligència de les autoritats a l'hora de jutjar els responsables dels *crims d'Estat* perpetrats durant la dècada anterior (ben documentats en els informes redactats per les *Comissions de la Verdad* d'El Salvador o en l'informe de la *Recuperación de la Memoria Histórica* realitzat per la *Comisión para el Esclarecimiento Histórico* a Guatemala) suposa una mutilació a la dignitat col·lectiva i un frau a la història i al futur dels pobles.

En aquest sentit, la demanda de silenci i d'ordre que s'alça des de diversos sectors del *statu quo* suposa qualsevol cosa menys la reconciliació. Certament, la càrrega de responsabilitats i la recuperació de la memòria són dues qüestions molt delicades: amb elles està en joc la credibilitat de les institucions i, sobretot, l'imaginari del país. En aquesta direcció, i com ja ha dit més d'un filòsof, “en un país on la pròpia història està en disputa, qui aconsegueix donar forma a la memòria, definir els conceptes i interpretar el passat, guanya el futur”.

La tasca de recuperar la memòria i la dignitat: el cas de Guatemala ▶ No hi ha dubte que el cas més sagnant i escandalós pel que fa a la violació de drets humans és el de Guatemala, i així ens ho mostra l'estudi realitzat per la *Comisión para el Esclarecimiento Histórico*, on s'exposa que l'Exèrcit de Guatemala va ser responsable del 85% de les violacions registrades en el conflicte, seguit per les (oficials) *Patrullas de Autodefensa Civil* (18%), els comissionats militars (11%), altres forces de seguretat de l'Estat (4%) i, finalment, les organitzacions guerrilleres (3%).

D'aquestes violacions, el 38% van ser execucions arbitràries, seguides, en ordre de freqüència, per tortures (19%), desaparicions forçades (10%) i violacions sexuals (2%). I això malgrat que els testimonis dels declarants també es refereixen a altres violacions, com ara la privació de llibertat, els morts per desplaçament forçat, morts i ferits en hostilitats, atacs indiscriminats, utilització de mines o la utilització de població civil com a escuts humans.

Pel que fa a la temporalitat, d'acord amb les dades, pot establir-se que la violència va concentrar-se principalment en alguns anys del conflicte. El 48% dels casos van succeir l'any 1982; seguits, en ordre de freqüència, dels anys 1981, 1983, 1980 i 1984. Així, dels 36 anys que va durar el conflicte, el 81% de les violacions enregistrades van produir-se entre el 1981 i el 1983. I, respecte a la localització de la violència, també s'observa la seva concentració geogràfica en les zones de més presència indígena. El departament del Quiché va ser el més afectat, amb el 46% del total de les violacions, seguit en ordre de freqüència, per Huehuetenango, Alta Verapaz, Chimaltenango i Baja Verapaz. També el Petén, San Marcos, i Ciutat de Guatemala mostren una important freqüència de violacions. Finalment, pel que fa a les xifres, si bé és difícil posar-se d'acord sobre el nombre de víctimes, la xifra més acceptada és la de més de 250.000 morts per motius polítics des de 1961 (i més d'un terç d'aquests entre 1980 i 1987) i uns 220.000 desplaçats externs.

Què es pot fer davant d'aquests fets tant aclaparadors? Com és possible parlar de legitimitat dels règims que s'instauen a Guatemala durant la segona meitat dels anys vuitanta? La veritat és que és difícil, i més si tenim en compte que el recent “cas Gerardi” encara no s'ha resolt, i que avui (des del 14 de gener de 2000) els dos mandataris més importants del país –el president de la República i el president del Congrés Nacional– no només són membres del partit populista i reaccionari Frente Republicano Guatemalteco (FRG) sinó que el segon és el general colpista i genocida José Efraín Ríos Montt.

Amb tot –i malgrat les dificultats– des de fa un temps han anat emergint iniciatives per jutjar els responsables d'aquests crims contra la humanitat. En aquesta direcció, cal esmentar dues iniciatives: es tracta de l'apertura de dos processos contra alguns dels mandataris guatemalencs durant el període de la repressió. El primer va començar el 22 de març de 2000 quan la Cort Suprema de Justícia espanyola va acceptar un procés, presentat per la premi Nobel Rigoberta Menchú Tum, contra dirigents militars guatemalencs acusats de genocidi, tortura i terrorisme durant els 36 anys de règim autoritari. I el segon procés, que va iniciar-se el dia 3 de maig del mateix any, és una acusació contra l'ex president Fernando Romeo Lucas García (fou president durant el període 1978-1982), el seu germà Benedicto Lucas García i el llavors ministre de Defensa d'estar relacionats amb 10 massacres ocorregudes a les zones indígenes de l'Ixcan, Rabinal, Ixil i Chimaltenango.

L'arribada a bon port d'aquests judicis són l'esperança que, per primer cop a la història, Guatemala gaudeixi de justícia i, amb ella, sigui possible afrontar un futur sense el dolorós llastre d'un passat ple d'horror. En cas contrari hauríem de plantejar-nos per a què ha servit el trànsit de règims autoritaris cap a sistemes democràtics.

AMÈRICA CENTRAL

Democràcia... com i per a quí? ▶ Les debilitats institucionals de les “noves democràcies” centramericanes no es deuen només a disfuncions de “l’enginyeria institucional” o a la maldestre activitat dels dirigents. Hi ha causes més profundes, com ara la constatació de l’existència de règims liberal-democràtics que desenvolupen polítiques que empitjoren les condicions de vida d’amples sectors de la població i que es neguen a assumir les responsabilitats d’allò que va ocórrer durant la guerra.

I és que aquests “sistemes” semblen haver encunyat un singular tipus de *reduccionisme democràtic* on no només es posa en qüestió la competitivitat efectiva dels processos electorals o la confecció de l’agenda que s’hi discuteix, sinó que també perpetua situacions—entre elecció i elecció—on impera la impunitat, la corrupció pública, l’opacitat administrativa i la subordinació del poder judicial i legislatiu a l’executiu.

Efectivament, la democratització és molt difícil si no va acompanyada d’una *democratització de la societat* i d’una reducció de les profundes fisures econòmiques i culturals que avui esquerden molts països llatinoamericans. La democràcia és un *règim d’integració* al voltant de valors i actituds compartides; i la concertació política és una fantasia quan el *mercant marginat* i la *cultura discriminada*. Així, és difícil encara parlar de reconciliació nacional i de democràcia a l’Amèrica Central d’avui. ■

Referències bibliogràfiques ▶

Comisión de la Verdad de la ONU (1993) *De la locura a la esperanza. La guerra de 12 años en El Salvador*. Donostia: Gakoa.

Comisión para el Esclarecimiento Histórico (1998) *Guatemala. Memory of Silence*. Guatemala: MINUGUA.

Martí, S. (en premsa) *Bananes, volcans i rebel·lions. Política i societat a Amèrica Central*. Vic: EUMO.

Sieder, R., ed. (1998) *Guatemala after the Peace Accords*. Londres: University of London.

Soler, M. (1999) *Huracanes sobre centroamérica*. Barcelona: Casa de Nicaragua.

Notes ▶

1 ▶ La Contra va ser un exèrcit antisandinista d’origen mercenari que es va finançar bàsicament des dels EUA i es nodria d’exguardies nacionals de l’època de Somoza. Enclavat al sud d’Hondures i al nord de Costa Rica, la Contra realitzava atacs esporàdics a cooperatives, centres de salut i demés infraestructures creades pel règim revolucionari sandinista. Amb el temps, a finals dels anys vuitanta, va anar guanyant certa base social d’origen camperol a les zones agrícoles frontereres, per la qual cosa la “guerra de la Contra” va esdevenir un dels pitjors maldecaps de la revolució.

2 ▶ ARENA: Alianza Revolucionaria Nacionalista (El Salvador); PLC: Partido Liberal Constitucionalista (Nicaragua); FRG: Frente Republicano Guatemalteco (Guatemala); PAN: Partido de Avanzada Nacional (Guatemala).

3 ▶ El “Cas Gerardi” fa referència al “misteriós” i sàdic assassinat del bisbe guatemalenc, i director de l’*Oficina de Derechos Humanos del Arzobispado (ODHA)*, Juan Gerardi Condera (de 75 anys), per part de dos desconeguts (presumptament, perquè no s’ha pogut provar malgrat que tothom ho sospita) vinculats amb les Forces Armades. L’assassinat de monsenyor Gerardi va produir-se el 26 d’abril de 1998, justament l’endemà que presentés públicament les conclusions del treball elaborat des de l’església catòlica per la *Comisión de Recuperación de la Memoria Histórica (REMHI)* titulat “Guatemala: nunca más” i on s’investigava els assassinats, tortures, violacions dels drets humans que l’Estat de Guatemala havia infringit a la població durant quaranta anys.

L’informe identificava pel seu nom a més de 52.000 morts i desapareguts civils i revelava que l’exèrcit i els grups paramilitars eren els culpables del 90% dels crims. Avui el cas Gerardi està encara sense resoldre i no hi ha cap membre de les forces armades en judici. Tot sembla indicar que el crim quedarà impune.



MISSIONS DE PAU ▶

**Grup d'Observadors de les Nacions Unides a Amèrica Central (ONUCA)**

L'ONUCA es crea per tal d'assegurar que els estats signataris (Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Hondures i Nicaragua) no donin suport a les forces irregulars i als moviments insurreccionals a la regió, com també es comprometin a no permetre l'ús dels seus territoris per agredir altres estats. Es va ampliar la seva missió en la participació en la desmobilització voluntària de la resistència nicaragüenca, supervisió de l'alto el foc i separació de forces. Aquesta missió dura del 1989 al 1992 i té la seva seu a Tegucigalpa (Hondures).

www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onuca.htm

**Missió d'Observadors de les Nacions Unides a El Salvador (ONUSAL)**

L'ONUSAL s'estableix, per la resolució 693 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides del 20 de maig de 1991, per tal de verificar l'aplicació dels acords negociats entre el Govern de El Salvador i el Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional (FMLN), després d'una llarga guerra civil de més de 10 anys. Aquests acords inclouen l'alto el foc, la reforma i reducció de les Forces Armades, la creació de la nova força de Policia, la reforma del sistema judicial i electoral, els drets humans, la tinença de les terres i altres qüestions econòmiques i socials. Dura des del juliol de 1991 fins a l'abril de 1995.

www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onusal.htm

**Missió de Verificació de les Nacions Unides a Guatemala (MINUGUA)**

MINUGUA es va posar en marxa amb l'objectiu de reconstruir i consolidar la pau a Guatemala. Va iniciar les seves funcions de verificació el novembre de 1994, en resposta a la petició que van formular el Govern de Guatemala i la URNG al secretari general de les Nacions Unides, després de la signatura de l'Acord Global Sobre Drets Humans, el març d'aquell mateix any, en el qual ambdues parts van establir sol·licitar una missió que verificués el compliment dels compromisos que s'esmentaven en aquell acord. Després de la signatura de l'Acuerdo de Paz Firme y Duradera, el desembre de 1996, i sempre per part dels signataris de la pau, es va demanar a MINUGUA que verificués també tots els acords de pau que van tenir vigència a partir d'aquell moment.

www.minugua.guate.net

GUATEMALA ▶

**Comisión para el Esclarecimiento Histórico (CEH)**

La CEH és una entitat administrada per les Nacions Unides que es va establir arran dels acords de pau signats el 1996 entre la Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca (URNG) i el Govern de Guatemala d'Álvaro Arzú. La tasca d'aquesta comissió ha estat investigar, a títol informatiu i en nom de la reconciliació, per tal "d'aclarir amb tota objectivitat, equitat i imparcialitat les violacions dels drets humans i els actes de violència que ha patit la població de Guatemala" al llarg del conflicte armat intern que ha durat quasi 40 anys. Les recomanacions i conclusions del treball de la CEH es recullen en l'informe *Guatemala: memoria del silencio*, presentat el 25 de febrer de 1999. Aquest informe posa en evidència la repressió generalitzada que van practicar els governs dictatorials anteriors.

www.hrddata.aas.org/ceh/mds/spanish

EL SALVADOR ▶

Comisión de la Verdad

La Comisión de la Verdad s'adopta i se signa el 27 d'abril de 1991 a Ciutat de Mèxic, per la necessitat d'aclarir amb rapidesa els fets violents contra els drets humans que van ocórrer a El Salvador durant la guerra de 12 anys que va patir el país. El document està ratificat pel Govern salvadorenc, pel Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional (FMLN) i per les Nacions Unides. Aquesta comissió va treballar durant sis mesos només per investigar, tant sobre el terreny com a partir d'entrevistes amb milers de testimonis, i dos mesos més per presentar l'informe titulat *De la locura a la esperanza*.

www.cepaz.org.sv/cepaz98/comision.htm

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

El cas del Magrib. Un llarg camí a recórrer.
Laura Feliu

EL CAS DEL MAGRIB

UN LLARG CAMÍ A RECÓRRER

Laura Feliu Professora Titular de Relacions Internacionals, UAB

La teoria sobre transicions democràtiques al món àrab > Els estudis sobre processos de transició cap a la democràcia s'han ocupat molt rarament del món àrab. De fet, les poques anàlisis que s'han portat a terme d'aquesta temàtica des d'una perspectiva comparativa el que han fet ha estat destacar "l'excepció àrab"; el món àrab no encaixa amb models d'anàlisi pensats principalment per a països europeus o del continent americà. És més, autors com Michel Camau o Jean Leca es pregunten fins a quin punt els canvis viscuts en el camp sociopolític en els darrers anys poden ser analitzats en termes de democratització. La major part de la literatura sobre la qüestió opta per descriure quins són els principals trets de les societats àrabs, de les seves estructures de poder tradicionals lligades al tribalisme, de les seves creences religioses on l'Islam ocupa un lloc central, per posteriorment passar a avaluar la seva compatibilitat amb l'ideal democràtic.

Dos termes molt controvertits han estat clau en aquests estudis: neopatrimonialisme i neopatriarcat. Ambdós termes fan referència a l'adaptació de formes de dominació tradicionals als nous reptes de la modernització. Sens dubte el que ha estat més aplicat al camp polític ha estat el concepte de neopatrimonialisme. Les societats neopatrimonials es caracteritzen per l'estatització de la societat, amb un baix nivell d'autonomia de les institucions socials, lligat a la monopolització del conjunt de poders per un centre polític que disposa de la infraestructura d'un Estat modern; per la privatització de l'Estat per part d'elits governamentals; i per la clientelització de la societat a través de la mobilització de fidelitats i el recurs a una imageria populista. Per la seva banda, el neopatriarcat consisteix en l'extrapolació de les relacions d'autoritat en l'àmbit familiar a la "família nacional".

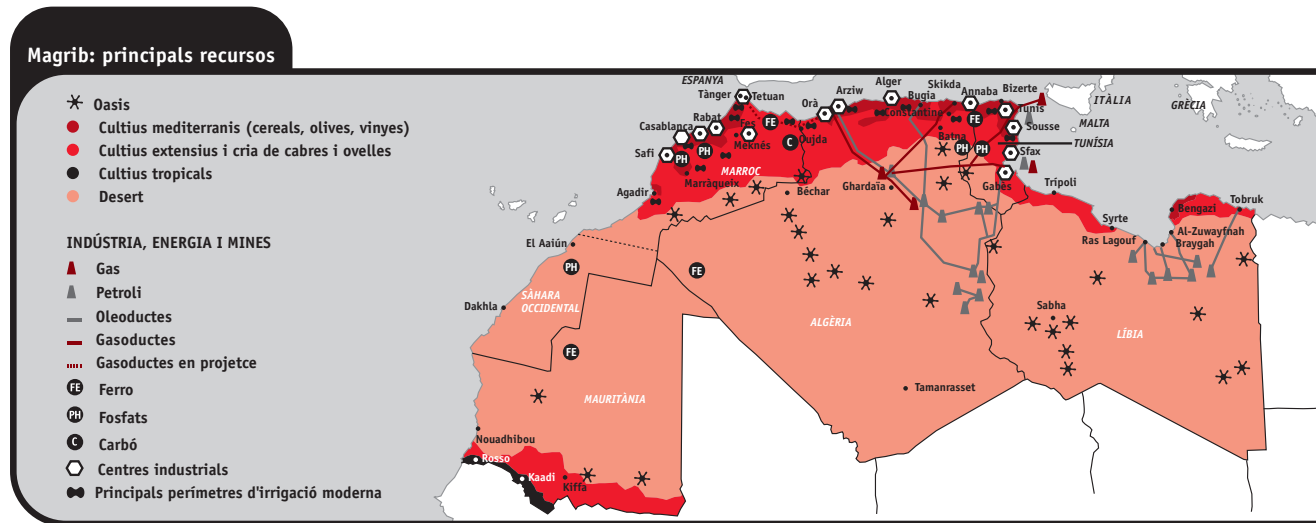
La teoria basada en aquests supòsits ha estat força criticada en els darrers anys, si bé la major part d'autors inicien les seves anàlisis justament amb l'avaluació de la seva aplicabilitat. En tot cas, l'estudi cas per cas de l'evolució política de cadascun dels països de la regió mostra la dificultat, tot i el seu interès, d'aplicar models comuns a països que mostren fortes especificitats.

Unanimisme i edificació dels nous estats independents > La lluita per la independència als països del Magrib exigí posar de manifest l'existència d'una identitat comuna al voltant de la qual el poble, unit, lluitava per desfer-se del jou colonitzador. Una sèrie de principis comuns aglutinaren a sectors de molt diferent naturalesa. Una vegada les metròpolis abandonaren el territori, el procés de construcció nacional es feu en nom d'aquesta unanimitat mostrada pels pobles marroquí, algerià o tunisià i que fou vigilada des de poders altament centralitzats que es mostraren inflexibles davant de qualsevol desviació de "l'interès general". La repressió es convertí en un instrument privilegiat de regulació del camp polític social.

En tots els casos, els sectors que havien liderat la lluita per la independència, i que per tant havien obtingut una forta legitimitat, van ser els encarregats de dirigir els nous estats. Malgrat que les opcions d'edificació nacional van ser diferents en cada cas, totes elles compartiren les característiques de forta centralització del poder, caràcter paternalista i protector de l'Estat i alt nivell de repressió enfront de qualsevol oposició.

En el cas del Marroc, l'aliança entre els dos principals pols del Moviment Nacional que van lluitar per a la independència es va desfer ben aviat. Les aspiracions del Partit de l'Istiqlal (PI) a portar les regnes del Govern es van veure frustrades per una monarquia que a més a més de regnar, governava. L'aparència de pluralisme polític (amb un sistema de partits força desenvolupat, celebració periòdica d'eleccions, una premsa activa i un moviment associatiu força envejat) no va poder ocultar la monopolització del camp polític per part de la monarquia gràcies a un complet aparell burocràtic i de seguretat, el *makhzèn*. Les dècades dels seixanta i dels setanta van ser especialment dures. Durant els anys de plom es succeí l'estat d'excepció (1965), els cops d'Estat militars (1971 i 1972), els arrestos massius d'opositors, especialment de l'extrema esquerra (segona meitat dels setanta). Al mateix temps, aquesta oposició





Font ▶ A partir de les dades de *Le monde Diplomatique*

aglutinada en un primer moment s’anava desintegrant en diferents partits (Unió Socialista de les Forces Populars [USFP], Unió Nacional de Forces Populars [UNFP], Organització de l’Acció Democràtica i Popular [OADP]). En el cas de Tunísia, Habib Burguiba, el “Combatent suprem”, aconseguí a la vegada el monopoli del camp polític-social. La il·legalització del partit Comunista el 1963, la llei electoral del 1956 –que preveu l’escrutini majoritari a una volta i defineix grans circumscripcions–, juntament amb instruments d’enquadrament i repressió de la societat, van possibilitar la conversió a la pràctica del Partit Socialista Desturià (PSD), hereu del Neo-Destur, en partit únic. La modalitat d’eleccions no competitives fou la imperant en el llarg període que comprèn de 1964 a 1981. El domini del poder central sobre els diferents sectors de la societat es completà amb la creació d’organitzacions de caràcter corporatiu que monopolitzaren el camp sindical, l’educació, etc. El bé individual havia de ser supeditat al del conjunt de la societat; tal i com afirmà Burguiba en un discurs de 1963: “les llibertats individuals han de ser proscrietes si porten perjudici a la col·lectivitat”.

En el cas algerià és ineludible parlar de l’experiència traumàtica de la llarga guerra per a la independència (1954-1962). El Front d’Alliberament Nacional (FLN) nasqué el 1954 amb la intenció d’aglutinar els diferents sectors que s’oposaven a la presència francesa. El 1963, quan es redactà la primera Constitució de la independència, s’escullí la via socialista i el sistema de partit únic com els més adequats per a la “reconstrucció” del país lluny de tota ingerència exterior. L’establiment d’un camp polític unicolor s’accentuà amb el cop d’Estat del coronel H. Bumedian el 1965, que enderrocà l’històric dirigent Ben Bella. L’Exèrcit-Estat exercí un control complet del conjunt del sistema polític, i l’FLN tingué un paper merament auxiliar. El 1978, després de la mort de Bumedian i la seva substitució per Xadli Benjedid, el partit-Estat –on actuen conjuntament els elements militars i els sectors tradicionals de la burocràcia política, construint una veritable cogestió del sistema polític– recuperà part del seu rol impulsor.

La fi de la dècada dels vuitanta i l’esperança de canvi ▶ Quan la dècada dels vuitanta tocava a la seva fi, una sèrie d’esdeveniments semblaven indicar que la regió magribina podria estar entrant en una fase de transició a la democràcia.

A Tunísia l’anunci de democratització de l’àmbit polític per part de Burguiba, el 1981, havia quedat en un no-res; malgrat la presència de partits polítics que s’enfronten a l’oficialista Front Nacional (Partit Socialista Desturià [PSD] i sindicat Unió General de Treballadors Tunisians [UGTT]) a les eleccions generals d’aquell any, el resultat pot ser qualificat de frau generalitzat. S’haurà d’esperar el novembre de 1987 perquè es produeixi alguna novetat en aquest camp. En aquesta data el president Habib Burguiba va ser deposat pel seu primer ministre, Ben Alí. En el seu primer discurs a la nació, Ben Alí formulà els “principis de novembre”, en els quals democràcia i drets humans ocupen un lloc central. Com a mostra de bona voluntat, uns 2.000 presoners islamistes van ser alliberats, i les condemnes a mort d’alguns d’ells van ser commutades.

Per la seva banda, a Algèria el Govern de X. Bendjedid començà a aplicar una sèrie de reformes radicals després de les revoltes d'octubre de 1988, que havien fet palès el descontentament de la població per la situació política i, sobretot, econòmica. La nova Constitució redactada llavors establí la separació de poders, el pluripartidisme, el respecte de drets i llibertats i creà un Consell Constitucional. Desenes de partits polítics van ser legalitzats, l'abril de 1989 l'Assemblea Nacional dissolgué el Tribunal de Seguretat de l'Estat i el 1990 es decretà una amnistia per a tots aquells condemnats davant d'aquest Tribunal.

El cas del Marroc és diferent. Des de mitjans dels anys setanta es parla de “democràcia controlada”, per referir-se a un sistema autoritari, que formalment conserva una imatge de pluralisme (especialment si es compara amb la resta de la regió) i en el qual les forces polítiques s'han aglutinat al voltant de la monarquia gràcies al consens compartit respecte a la “recuperació” del Sàhara Occidental. Res més inadequat. Les eleccions legislatives del 1977 van ser una mostra de la continuació de velles pràctiques (trucatge dels comicis, repressió d'aquells sectors que no volien sumar-se al consens) i la pretesa política de “petits passos” propugnada per Hassan II no aconseguí fer perdre de vista l'immobilisme del camp polític. Ara bé, des de finals dels vuitanta i especialment durant la primera meitat dels noranta també aquí es van produir novetats interessants. El discurs reial va començar a posar un èmfasi especial en la qüestió dels drets humans; es van introduir una sèrie de reformes legislatives que tocaven aspectes tan clau com les condicions del règim d'incomunicació; es van crear institucions que havien de vetllar per la millora dels drets humans (com el Consell Consultiu de Drets Humans) i es van produir espectaculars millores en els dossiers més negres del regne, denunciats sobretot des de l'exterior (tancament el 1991 del temible presidi de Tazmamart, amnistia pràcticament general l'estiu de 1994, alliberament de dos centenars de “desapareguts” saharauis el 1991, etc.).

Totes aquestes novetats tingueren lloc en un context molt concret, des del punt de vista intern, regional i internacional. Des de la dècada dels setanta aquestes societats han viscut transformacions especialment importants en els àmbits social i econòmic (èxode del camp a la ciutat, accés d'amplis sectors de la població a l'educació, augment de l'atur, caiguda de preus de matèries primeres com els hidrocarburs i els fosfats). Les revoltes que periòdicament esclaten a la regió o l'espectacular augment dels moviments islamistes (MTI, actualment *Ennahda* a Tunísia; Justícia i Caritat al Marroc; Front Islàmic de Salvació [FIS] a Algèria) són una mostra del descontentament de bona part de la població.



► Dones algerianes a la porta de casa seva (Casbah d'Alger) (foto: Conxita Gassó)

El model de desenvolupament basat en un Estat protector omnipresent s'ha mostrat incapaç de respondre a aquests desafiaments, ja sigui en la seva versió socialista (Algèria i Tunísia) o liberal (Marroc).

La dependència econòmica de l'exterior s'ha aguditzat, consolidant-se l'entrada a una economia internacional globalitzada amb tots els constrenyiments que això comporta. Els tres països hauran de recórrer al deute per tirar endavant les seves responsabilitats i contrarrestar la contracció de la seva capacitat distributiva. Això implica l'obligació d'iniciar polítiques d'ajustament sota els auspicis del Banc Mundial i del Fons Monetari Internacional (Marroc 1983, Tunísia 1986, Algèria més tard, el 1994). Així mateix, el context internacional sembla exigir el canvi de polítiques: la fi de la Guerra Freda (i de l'encotillament que suposava en les relacions internacionals) i el sorgiment de nous vents de democratització. No és casualitat que aquests anys coincideixin amb la “reconciliació magribina”, que es materialitzarà el febrer de 1989 amb la creació de la Unió del Magrib Àrab (UMA).

En aquests moments, transició econòmica i transició a la democràcia es converteixen en els dos conceptes màgics que han de posar fi a tots els problemes de la regió.

Els somnis trencats: l'involucionisme del Magrib ► Situats ja en una nova dècada, i amb l'experiència dels anys noranta enrera, resulta més clar que mai que les esperances del període anterior han resultat frustrades. La situació dels països de la regió

ha evolucionat cap a una certa liberalització política en termes formals (pluripartidisme, celebració periòdica d'eleccions) però al mateix temps en una regressió en d'altres àmbits (repressió general de l'oposició a Tunísia, guerra civil a Algèria, obstacles a la llibertat d'expressió i associació al Marroc).

El cas d'Algèria ha estat dels més colpidors. El gener de 1992 els militars suspènien la segona volta de les eleccions legislatives que estava guanyant el FIS. A partir d'aquest moment el Govern i l'Exèrcit van optar per una estratègia eradicadora amb la prohibició del FIS i l'inici d'una guerra sense treva que s'ha cobrat més de 100.000 vides. Les forces de seguretat i els grups d'autodefensa o guardes comunals armats entre la població civil "patriòtica" (uns 200.000) s'enfronten a una nebulosa de grups armats articulats al voltant de l'Exèrcit Islàmic de Salvació (AIS, braç armat del FIS) i del Grup Islàmic Armat (GIA, que aglutina els sectors més radicals). Aquesta lluita es complementa amb la negativa per part del president Liamín Zerual a dialogar amb els islamistes més moderats del FIS i amb l'endegament d'una suposada "institucionalització democràtica" (eleccions presidencials del desembre de 1995, referèndum constitucional de 1996, eleccions legislatives, a les quals no pot presentar-se el FIS, del juny de 1997, comunals i de wilayes, l'octubre de 1997; en totes elles el vencedor és el partit oficial: el Reagrupament Nacional Democràtic [RND]). La renúncia de Zerual a revalidar el seu càrrec i l'elecció d'un polític expert com Abdelaziz Buteflika no han aconseguit posar fi al conflicte ni a les irregularitats del règim. La política de concòrdia civil propugnada per aquest ha tingut un èxit relatiu. El 13 de gener de 2000 va vèncer el termini de sis mesos per acollir-se a l'amnistia per a totes aquelles persones no vinculades a delictes greus. En total, més de 5.500 combatents han deixat les armes, una xifra molt modesta que no ha posat fi als enfrontaments armats, tal i com palesen els centenars de morts durant el mes del ramadà d'aquest mateix any.

A Tunísia, l'incompliment de les promeses efectuades pel president Ben Alí el 1987 es va fer palès ben aviat. El partit oficial, l'Agrupació Constitucional Democràtica (RCD) exerceix un monopoli complet de l'escena política (els resultats de les eleccions i dels referèndums solen superar el 90% dels vots favorables als sectors oficials). L'oposició pateix una persecució duríssima, ja sigui l'actiu Moviment dels Demòcrates Socialistes (MDS), els militants islamistes o la ja veterana Lliga Tunisiana de Drets Humans que, després del Congrés de l'any 2000, en el qual el sector independent es fa amb el control de l'organització, veu prohibida les seves activitats per decisió judicial.

El Marroc és l'únic dels tres països en el qual no s'ha donat una involució, si bé la situació està molt lluny de ser satisfactòria. Un primer esdeveniment jutjat positiu va ser l'arribada de l'oposició al Govern, el març de 1998, de la mà del vell opositor Abderrahman Yusufi. Els resultats de les eleccions legislatives de novembre de l'any anterior mostraven un curiós equilibri, fruit segurament de l'activitat del ministeri de l'Interior, entre tres grans grups: els partits centristes, els oficialistes agrupats al voltant de l'Entesa Nacional (*Wifaq al-Uatania*) i els partits de l'oposició que formen el Bloc Democràtic (*Kutla al-Uatania*). Després de delicades negociacions Yusufi rebé l'encàrrec de presentar un nou gabinet al monarca, havent d'acceptar que els ministeris de sobirania quedessin en mans de repre-

sentants del *makhzèn*. El canvi més sobtat es produí el 23 de juliol de 1999 quan Hassan II morí després de 38 anys en el poder. El succeí el seu fill Mohamed VI, que gaudeix d'una gran popularitat entre l'opinió pública marroquina degut al seu estil més obert i modern. Les primeres decisions del jove monarca fan pensar en una obertura del camp polític (visita al Rif, regió pràcticament oblidada pel pare; destitució de la bèstia negra del regne, el totpoderós ministre de l'Interior, Driss Basri; tornada de l'històric opositor Abraham Serfaty; aixecament de l'arrest domiciliari del líder islamista Abdeslam Yasín, etc.). Malgrat tots aquests gestos positius, es desconeix encara quin és el projecte polític del nou monarca. Per la seva banda, el Govern socialista s'ha mostrat dèbil davant dels importants reptes que requereix aquest moment històric. S'ha de recordar que aquest Govern és el resultat d'un delicat equilibri entre set partits, que a més a més han de cohabitar amb poderosos reductes *makhzenians*. No només això, sinó que en moments de fort enfrontament entre aquells sectors que més pressionen per un canvi de règim i els sectors responsables de la repressió, el Govern ha optat per accions clarament antidemocràtiques. L'afer més greu en aquest sentit ha estat la prohibició de tres de les principals publicacions independents del país (*Le Journal*, *Assahifa* i *Demain*) acusades d'haver publicat el mes de novembre de 2000 una carta del dirigent socialista "Fqih" M. Basri datada de 1974, en la qual s'incrimina al primer ministre en el cop d'Estat militar contra Hassan II de dos anys abans. El fet que el semanari *Demain* no hagués publicat la carta mostra la incomoditat del Govern amb uns mitjans que setmana darrera setmana han posat en evidència les incongruències del sistema i reclamen que es faci llum al passat recent del país. Al mateix temps, una mesura d'aquesta importància ha d'haver comptat amb l'aprovació tàcita de Palau.

El panorama doncs del conjunt de la regió és força desencorajador. L'anunciada transició cap a la democràcia en aquests països està molt lluny de portar-se a terme, malgrat les pressions exercides tant des de l'exterior com, sobretot, des de l'interior per part d'una societat civil que reclama canvis sense més dilacions. ■

dCIDOB 78. **Transició, drets humans i reconciliació nacional.**

Cronologia de Conflictes.

Cronologia de CONFLICTES

Per més informació: <http://observatori.barcelona2004.org>



Novembre ▾

DEL 29 D'OCTUBRE AL 3

Espanya. ETA i l'estratègia del terror ▶ Nou atemptat a Madrid amb 3 morts i 66 ferits. Ja són 19 els morts des de que es va trencar la treva.

ETIÒPIA-ERITREA. Cap avanç en les negociacions de pau ▶ Després d'una setmana d'intenses negociacions, el govern eritreu ha ressaltat les diferències que hi ha entre els dos països i ha anunciat un bloqueig en la negociació.

IRLANDA DEL NORD. Perilla el Govern autònom ▶ Segueixen els desacords entre el Partit Unionista i el del Sinn Féin. Mentre continuen succeint-se les jornades de violència entre els dissidents de l'IRA i els grups paramilitars lleialistes.

PAPUA OCC. Urgeix la pacificació ▶ Enfrontaments entre separatistes i forces de seguretat. La Comissió Nacional pels Drets Humans demana un Consell de reconciliació presidit pels ancians de l'illa.

FIJI. Revolta d'una unitat especial de l'exèrcit ▶ Després del cop perpetrat el mes de maig, aquesta setmana s'ha sufocat la revolta militar de la Unitat Guerrillera Contra Revolucionària (GCR). El seu líder està empresonat a l'espera de judici per traïció i a la capital s'ha imposat el toc de queda.

CÔTE D'IVOIRE. Intent de reconciliació nacional ▶ S'ha aprovat la creació d'un comitè que fomentarà el diàleg i el restabliment de la confiança entre els diversos grups ètnics i religiosos.

PERÚ a la vora del caos ▶ El retorn de Vladimir Montesinos torna a provocar malestar. Mentre, el president Fujimori està perdent pes polític el que fa recordar que les eleccions anticipades fixades el dia 8 d'abril queden massa lluny.

DEL 6 AL 12

TURQUIA dona per acabada la guerra contra els kurds ▶ Després de 15 anys d'enfrontaments, l'exèrcit turc ha proclamat la seva victòria contra el Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK). Amb la seva intenció d'entrar a la Unió Europea, el govern turc ha aixecat les fronteres a la regió de Tunceli, on hi queden encara alguns membres del PKK.

TXAD. S'acosten nous enfrontaments ▶ El govern de N'Djamena ha declarat que s'han produït enfrontaments entre l'exèrcit i el Moviment per a la Democràcia i la Justícia (MDJT). Per la seva banda, el portaveu del MDJT, Youssouf Togoimi, exministre de Defensa, ha desmentit les declaracions.

MARROC. Aposta per la sobirania sobre el Sàhara ▶ Després de 16 anys de guerra i 9 de negociacions, el secretari general de la ONU, Kofi Annan, reconeix el fracàs de les negociacions entre les parts.

El Sàhara Occidental continuarà sota la sobirania del Marroc i haurà d'esperar la seva autonomia.

SUDAN. Sempre hi ha motius per una guerra ▶ La nova ofensiva dels rebels a la ciutat de Kassala s'afegeix a la llarga llista d'incidents que es produeixen en aquest país des de fa 17 anys i pot ser un indicatiu d'una nova escalada de violència en vigílies de les eleccions presidencials.

SRI LANKA. Converses de pau "sotto voce" ▶ L'enviat especial de Noruega ha aconseguit que les dues parts, els rebels tàmil i el Govern, arribessin a un acord significatiu per reprendre les converses de pau.

ANGOLA. S'entreu el final de la guerra ▶ Després de 25 anys de guerra civil, hi ha indicis sobre la dissolució de la guerrilla. Les tropes governamentals controlen la major part del país fet que fa pensar que la guerra no acabarà amb un compromís de pau sinó amb una rendició dels rebels.

DEL 13 AL 19

TXETXÈNIA. La guerra silenciada ▶ Continuen les violacions dels drets humans per part de l'exèrcit rus. Mentre, Moscou no aconsegueix liquidar els combatents independentistes.

SIERRA LEONE. Incògnites a un nou alto el foc ▶ S'ha declarat un nou alto al foc entre les tropes rebels i l'exèrcit del govern coincidint amb l'arribada d'un nou contingent militar britànic encarregat d'entrenar l'exèrcit oficial.

INDONÈSIA. Lluita contra el moviment separatista ▶ Desenes de milers de persones han participat en una manifestació en la qual s'ha exigint la celebració d'un referèndum per a la independència, una exigència que queda reflectida també en la declaració signada pels líders separatistes. El govern de Djakarta i els rebels van signar una treva el mes de juny, però l'escalada de la violència no para.

MYANMAR. Mà de ferro per governar la misèria ▶ La junta militar de Myanmar ha llançat una campanya per dissoldre el principal partit de l'oposició. A més està invertint en la reforma de pagodes per tal d'obtenir el suport dels budistes i en detriment de l'escolarització i la sanitat. Myanmar és el segon país més pobre del món.

COLÒMBIA. Congelat el procés de pau ▶ Les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia (FARC) han congelat el procés de pau. Acusen l'Estat de conspirar contra el procés i de manca de voluntat i silenci.

FIJI. Presidit per un Govern Anticonstitucional ▶ El Tribunal Suprem de Fiji ha ordenat la restauració del gabinet multiracial del primer ministre, Mahendra Chaudhry, que governava el país abans del cop per-

petrat per l'home de negocis George Speight, qualificat l'actual govern d'il·legal i anticonstitucional.

PRÒXIM ORIENT. De la intifada a la guerra ▶ Set setmanes després del començament del conflicte al Pròxim Orient, la *intifada* ha esdevingut una guerra d'independència palestina per als territoris ocupats. Estats Units segueix jugant un paper important en les relacions entre ambdues parts, però es tem una expansió del conflicte en els països veïns.

DEL 20 AL 26

UGANDA. A la deriva ▶ Els problemes econòmics i polítics augmenten i se'ls afegeix la intervenció d'Uganda en la guerra del Congo i l'amenaça de la guerrilla interna. La cúpula del poder no té cura de les necessitats del poble, desatèn la sanitat i l'educació i no contribueix al desenvolupament de les regions més pobres.

RWANDA. L'extensió del terror ▶ Sis anys després del genocidi de Rwanda, el terror i la mort segueixen marcant la vida d'aquest país. Ara els combatents s'han traslladat a la República Democràtica del Congo, en espera de poder tornar al país. D'altres han canviat de bàndol i els que eren enemics ara són aliats. Una situació que deixa Rwanda submergida en el terror.

SÀHARA OCCIDENTAL. El Polisario realitza maniobres militars davant l'imminent retorn a la guerra ▶ El Front Polisario ha anunciat l'organització d'unes "important maniobres militars" a la regió del Sàhara Occidental, que es troba sota el seu control, "en previsió d'una possible represa de la guerra amb el Marroc".
CAIXMIR. Nou intent de pacificació ▶ L'Índia ha anunciat un alto al foc durant el mes de Ramadan per relleçar les negociacions de pau. La iniciativa ha estat ben rebuda per una aliança de partits separatistes del Caixmir, encara que l'Índia ha declarat que no vol negociar amb el Pakistan.

ESPANYA. ETA mata en el 25è aniversari de la democràcia espanyola ▶ Un nou atemptat d'ETA ha tornat a commocionar profundament el país. Aquesta vegada la víctima ha estat Ernest Lluch, exministre de Sanitat amb el Govern socialista, catedràtic d'Història Econòmica de la Universitat de Barcelona i un dels principals defensors del diàleg per fer front a ETA.

PERÚ. La transició comença a avançar ▶ El Parlament ha designat com a nou president a Valentín Paniagua fins a les eleccions anticipades del 8 d'abril. Ara li tocarà afrontar la qüestió militar i el cas Montesinos. Mentre l'exassessor de Fujimori continua en parador desconegut i l'expresident està refugiat al Japó, des d'on ha dimitit sense donar la cara.

DEL 4 AL 10

CÔTE D'IVOIRE. Puja la temperatura davant les noves eleccions ▶ L'amenaça de l'esclat de tensions i violència ha tornat a planejar sobre el país amb la celebració de les eleccions legislatives. Alassane Ouattara, el polític més prominent del país, ha estat novament apartat de la campanya electoral. Com a conseqüència d'això, el seu partit ha retirat tots els seus candidats i ha convocat una manifestació massiva, que ha estat immediatament prohibida pel Govern.

SENEGAL. Segella la pau a Casamance ▶ El president de Senegal, Abdoulaye Wade i al cap històric del Moviment de les Forces Democràtiques de Casamance (MFDC), l'abat Diamacoune Senghor, han signat un acord de pau que posa punt i final a 19 anys de conflicte sagnant per la independència de la regió.

CHIAPAS. Es torna a treballar per la pau ▶ El nou president de Mèxic, Vicente Fox, ha estrenat la legislatura amb la represa de les negociacions de pau amb l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional (EZAN), interrompudes fa quatre anys.

ETIÒPIA I ERITREA. Acord de pau ▶ Els dos països han acordat signar a Alger, el 12 de desembre, un acord de pau definitiu que posarà fi als dos anys de guerra fronterera i preveu una comissió conjunta per al traçat de la frontera, l'intercanvi de presoners i una compensació pels danys soferts en la guerra.

DE L'11 AL 17

CONGO. Gran ofensiva rebel ▶ Els rebels de l'Aliança Congoleesa per la Democràcia, amb el suport de les tropes de Rwanda, han iniciat una ofensiva general que ha provocat la retirada de les tropes aliades de Zimbabwe a Zàmbia, el desplaçament de 100.000 civils, l'anul·lació de qualsevol intent d'acord de pau i el fracàs de la missió d'observadors de l'ONU.

SOMÀLIA. Es replanteja el seu futur ▶ Després de la formació d'un Govern de transició el mes d'agost passat, alguns senyors de la guerra ha expressat el seu suport al nou president i diversos actors externs, decisius per a la pacificació a Somàlia, han començat a contribuir a l'estabilització d'aquest país.

GUINEA. Atacs rebels ▶ El Secretari General de l'ONU, Kofi Annan, ha enviat una delegació a Guinea per investigar la reactivació d'un enfrontament entre tropes governamentals i rebels i per ajudar a estabilitzar la situació.

ESPANYA. Pacte sense consens contra el terrorisme ▶ L'actuació impune d'ETA i el crit de la societat contra el grup terrorista i a favor de la reconstrucció de la unitat democràtica per combatre aquesta organització ha portat al PP i al PSOE a segellar un pacte per acabar amb el terrorisme. Malgrat tot, el nou pacte posa en evidència la greu crisi política al no haver estat recolzat per cap altre partit més.

ORIENT MITJÀ. Crema la Terra Santa ▶ A Barak li queda només la promesa d'aconseguir novament un acord de pau. Una promesa que sona a utòpica enmig de la nova onada de violència, en què el partit governamental palestí, Al Fatah, renova les seves crides al combat i l'exèrcit israelià recorre a mètodes de guerra bruta.

MARROC i el dur ascens al cim democràtic ▶ La transició democràtica al Marroc les últimes setmanes ha viscut algunes ensopegades. Tres diaris van ser tancats per ordre governamental i desenes de detencions van marcar el Dia internacional dels Drets Humans, durant el qual la policia va dispersar amb violència les manifestacions convocades pels islamistes.

DEL 18 AL 24

ZÀMBIA. Assetjada ▶ A causa de l'avanç de les tropes rebels de la República Democràtica del Congo i la consegüent fugida de milers de soldats governamentals cap a Zàmbia existeix un perill real que els enfrontaments del Congo s'estenguin cap a aquest país.

ALGÈRIA. Sagnant ramadà ▶ La població civil i les forces de seguretat han estat el blanc dels integristes algerians durant el mes de ramadà. Per sobre de l'elevat nombre d'actes terroristes, ha cridat l'atenció el silenci de les autoritats i l'absència de reacció pública davant l'encrueliment de la violència.

KOSOVO. Noves tensions ▶ A escassos dies d'un nou esclat de violència al nord, l'ONU s'ha vist obligada a retirar les seves tropes de la ciutat de Leposavic, després de la mort d'un serbi, víctima dels trets d'un soldat de la KFOR. Al sud de la província, la KFOR va haver d'enfrontar-se a la guerrilla albanesa.

CAIXMIR. La pau pot ser possible ▶ L'Índia i el Pakistan, enfrontats a la rica regió del Caixmir, comencen a mostrar signes de voluntat per a recuperar la confiança mútua.

INDONÈSIA. Tambors de guerra a la província d'Aceh ▶ La crida per la pau, efectuada pel presi-

dent indonesi, Abdurrahman Wahid, en la seva visita a la província independentista d'Aceh, ha esdevingut una amenaça de guerra. El principal negociador del separatista Moviment Aceh Lliure (GAM) ha advertit que el final de la treva, que expira el 15 de gener, provocarà una escalada de violència.

ESPANYA. ETA comet tres assassinats en un mes ▶ ETA ha matat tres persones en un mes a Catalunya. Aquest cop ha estat el torn de Juan Miguel Gervilla, un policia municipal de Barcelona. Aquest últim atemptat ha donat per primera vegada pistes fiables per identificar els integrants del "comando Barcelona".

ISRAEL Disposat a fer concessions ▶ Davant les pròximes eleccions israelianes, probablement el 6 de febrer, i amb una nova ronda de converses en marxa, Israel ha donat per primera vegada senyals d'estar disposat a tractar els temes principals del conflicte, com són Jerusalem i els refugiats palestins.

D E L ' 1 A L 7

CAMBOTJA. Els khmers roigs seran jutjats per genocidi ▶ L'Assemblea Nacional de Cambotja ha aprovat un projecte de llei que autoritza la creació d'un tribunal internacional per jutjar els antics membres dels khmers roigs per crims de genocidi. Tanmateix, el projecte encara ha de ser aprovat pel Senat i promulgat pel rei Norodom Sihanuk.

MÈXIC. Fox facilita al diàleg amb el zapatistes ▶ El president va ordenar el desallotjament del campament militar Jonalchoj per tal de facilitar les negociacions amb el EZLN. Aquesta decisió pretén ser una prova més de la voluntat real del nou president de posar fi al conflicte.

MANILA. Cinc bombes sembren el terror ▶ Vint morts i un centenar de ferits són el balanç de l'esclat de cinc bombes col·locades en diversos punts de la capital filipina. Aquests atemptats agreugen encara més la crisi política del país després del judici obert contra el president filipí, Joseph Estrada, per delictes de corrupció.

COLÒMBIA. Cop dur a les negociacions ▶ L'assassinat del president de la Comissió de Pau del Parlament colombià, Diego Turbay, i de cinc dels seus acompanyants posa en perill el procés de pau. Així ho ha manifestat el president colombià, Andrés Pastrana, qui no dubta de la inculpció de les FARC. Tot i així, fonts de la policia secreta (el DAS) no descarten la implicació dels paramilitars en els assassinats.

PRÒXIM ORIENT. L'última oportunitat ▶ Tan el líder palestí, Iàsser Arafat, com el primer ministre israelià, Ehud Barak, coincideixen en una cosa. al pla de pau proposat per Clinton és la darrera oportunitat per obtenir la pau, abans que finalitzi el seu mandat, el proper 20 de gener, i sobretot, abans de les eleccions israelianes previstes pel 6 de febrer.

XINA I TAIWAN. Entre el recel i la distensió ▶ Les tenses relacions entre els governs de la Xina i Taiwan semblen haver-se relaxat després del restabliment de relacions comercials entre el dos països. Els governs han reprès els intercanvis de comerç, correu i transport. Tot i aquest acostament el govern de Taiwan recela de les intencions de Beijing i ha decidit extreure la vigilància i el control dels seus ports.

PANAMÀ investiga crims de la dictadura ▶ La presidenta de Panamà, Mireya Moscoso, ha anunciat la creació d'una Comissió de la Veritat per tal d'investigar els crims de la dictadura militar del general Omar Torrijos.

D E L 8 A L 14

PRÒXIM ORIENT. Molta desconfiança i pocs aprofitaments ▶ Les converses entre Israel i els palestins per a declarar un alto al foc van fracassar. El líder de la dreta Ariel Sharon, ferm candidat a la presidència, ha declarat morts els acords de Oslo. La interrupció del procés de pau ha desbaratat el reconeixement recíproc dels drets israelians i palestins, element sense el qual no pot haver-hi pau.

CÔTE D'IVOIRE. Cop a cop ▶ El president Laurent Gbagbo ha avortat aquesta setmana una nova temptativa colpista a Côte d'Ivoire, que constitueix la sisena dels últims 13 mesos.

TXETXÈNIA. Punt i apart ▶ No s'ha signat l'alto al foc ni a la pau, però per a Rússia la guerra de Txetxènia s'ha acabat. Les operacions militars russes han limitat la capacitat bèl·lica dels rebels i els han forçat a canviar la seva tàctica. L'enviat permanent rus a la república rebel ha advertit de la "catàstrofe humanitària" que es viu a Txetxènia, on les ajudes de Moscou brillen per la seva absència.

INDONÈSIA. Els rebels d'Aceh a la recerca d'una solució política ▶ Els rebels separatistes de la província indonèsia d'Aceh s'han mostrat disposats a depositar temporalment les armes després d'acordar amb el Govern un alto el foc durant un mes.

ÀSIA CENTRAL. Deu anys després de l'URSS ▶ Deu anys després de l'enfonsament de la Unió Soviètica i de la consegüent independència dels països de l'Àsia Central, la situació està encara lluny de poder ser considerada estable. La majoria de la població d'aquesta regió viu per sota de l'índex de pobresa i la crisi econòmica és imperiosa.

BURUNDI. Inesperat impuls al procés de pau ▶ Una trobada per sorpresa entre el president de Burundi, Pierre Bunova, i el líder del principal moviment rebel hutu, Jean-Bosco Ndayikengurukiye, organitzat pel president de la República Democràtica del Congo, Laurent Désiré Kabila, ha impulsat de forma significativa el procés de pau de Burundi.

NEPAL. Trontolla el sostre d'Euràsia ▶ L'escena política del Nepal es desestabilitza i, a causa d'això, comencen a produir-se nous equilibris geoestratègics, ja que el país, el sostre d'Euràsia, compta amb importants instal·lacions de sistemes de vigilància, advertència i navegació, vitals per al control de l'Àsia Central i del Sud-est asiàtic.

D E L 15 A L 21

REPÚBLICA DEMOCRÀTICA DEL CONGO. Desapareix Kabila, element clau de la "guerra mundial africana" ▶ L'atemptat contra Laurent-

Désiré Kabila, l'autoproclamat cap d'Estat de la República Democràtica del Congo, i la seva consegüent desaparició de l'escena és el desenllaç d'una guerra estancada que implica mitja dotzena de països, tres grups rebels i gegantescos interessos contraposats. A partir d'ara, el mapa de la convulsada regió dels Grans Llacs pot tornar a viure una nova remodelació.

COLÒMBIA. Mobilitzacions contra el Pla Colòmbia ▶ ONG, sindicats i moviments polítics independents estan realitzant una campanya per salvar el fràgil procés de pau i canviar l'equació del pla Colòmbia, que mescla la lluita antidrogues amb la contrainsurgència, per pau i solució pacífica dels conreus il·lícits de coca.

IRAQ. Deu anys després de la guerra del Golf. desolació i desesperança ▶ Deu anys després de la guerra del golf, l'Iraq ha passat de ser un país de desenvolupament mitjà a situar-se al lloc 42 dels 77 més pobres del món. Més de la meitat de la població viu per sota del nivell de la pobresa i tan sols el 44% té accés aigua potable.

ISRAEL. La intifada, condicionada per eleccions israelianes ▶ Serà després del 6 de febrer, dia d'eleccions a Israel, quan els nous mandataris regionals i mundials, amb Bush al capdavant, redissenaran les estratègies.

D E L 22 A L 28

GEÒRGIA I ABKHÀZIA en discòrdia ▶ El secretari general de l'ONU ha advertit del perill d'un possible col·lapse del procés de pau entre Geòrgia i Abkhàzia si ambdues repúbliques del Caucas no flexibilitzen les seves postures en futures converses.

EQUADOR i la llarga ombra de misèria ▶ Milers de ciutadans d'Equador s'han manifestat aquesta setmana el seu país per protestar contra l'augment dels impostos i la crítica situació econòmica i social del país. En els últims dos anys, la xifra de pobres ha augmentat, segons la UNICEF, de 5,6 a 8,4 milions.

SÈRBIA I MACEDÒNIA. Apropaments envers la pau ▶ Representants de Macedònia i Iugoslàvia han començat una nova ronda de converses per posar fi a un llarg i delicat conflicte fronterer que va esclatar l'any 1990.

TIMOR ORIENTAL. Primer judici contra la milícia ▶ Un tribunal internacional a Timor Oriental acaba de condemnar un membre de la milícia pro indonèsia a 12 anys de presó. Aquesta condemna és la primera acció judicial que s'ha produït després dels violents enfrontaments que van succeir a la proclamació d'independència.

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Sud-Àfrica. Transició i reconciliació.
Ferriol Sòria

SUD-ÀFRICA

TRANSICIÓ I RECONCILIACIÓ

Ferriol Sòria Centre d'Estudis Africans (CEA)

El procés de transició sud-africà ha estat per a molts un exemple de democratització ben resolt. Legalització de partits polítics, llibertat de premsa, eleccions amb garanties, reparació al context institucional internacional, etc. Seria bo, però, recordar que la guerra civil larvada per tal d'aconseguir l'hegemonia entre la comunitat negra, entre membres del Congrés Nacional Africà (CNA) de Mandela i el partit zulú Inkhata de Buthelezi, va generar a principis dels anys noranta al voltant de 3.000 morts. Malgrat aquesta violència, el cert és que quan parlem de transició i reconciliació a Sud-àfrica recordem sobretot un cos oficial, creat per llei, amb un nom que, en si mateix, ja és tota una declaració de principis, la Comissió de la Veritat i Reconciliació de Sud-àfrica (CVR). Efectivament, la CVR presidida pel premi Nobel de la Pau i arquebisbe de Ciutat del Cap, Desmond Tutu, és una de les claus de volta de la transició sud-africana, però no és més que el resultat d'un llarg procés de negociacions i una voluntat de reconciliació iniciades el febrer de 1990, quan, davant la sorpresa de tothom, el president De Klerk es presentava al Parlament i anunciava l'impensable: "El temps de la violència ha acabat (...)l'hora de la reconstrucció i la reconciliació ha arribat". Una setmana més tard, Nelson Mandela sortia de la presó.

En aquell moment ni Estat ni oposició es trobaven en una posició de força suficient per imposar les seves tesis que, en canvi, eren ben explícites. Els moviments d'alliberament reclamaven la victòria i demanaven justícia contra el règim anterior, seguint el precedent dels judicis de Nuremberg, mentre que els encara membres del Govern apel·laven a l'amnèsia per passar pàgina i començar de zero: el *New Start* de De Klerk. L'equilibri de forces feia impossible cap de les dues opcions, i s'imposava la transició pactada, però s'havia d'anar amb peus de plom per evitar l'enrocament de posicions que generessin més tensions socials al país.

L'herència de l'apartheid i l'inici de la nova Sud-àfrica ▶ Les negociacions de Kempton Park van iniciar els debats sobre el futur del país partint del fet que el 85% de la població, que havia estat marginada i condemnada a viure en la misèria, es reintegraria als centres de decisió i, de cop i volta, portaria les regnes polítiques del país. De manera esquemàtica, podríem dir que els blancs sud-africans renunciaven al poder polític a canvi de mantenir el poder econòmic. Amb això, hi havia un element incòmode que planava en qualsevol de les discussions iniciades: l'herència de l'apartheid i tots els crims i violacions dels drets humans que s'havien fet en el seu nom, tant per defensar-lo com per desafiari-lo. Més encara, no es podia entendre l'estructura econòmica i social futura de Sud-àfrica, a mig i a llarg termini, sense entendre quin n'era l'origen i quin era el punt real de partida de les futures polítiques del país.

A partir dels primers contactes entre els grups opositors i el Govern, les posicions van començar a moure's: el Govern es comprometia a decretar una amnistia política i a acollir tots els exiliats sense delictes de sang; s'instaurava la llibertat total de premsa i el CNA de Mandela oferia la seva primera contrapartida, és a dir, la lluita armada quedava suspesa *sine die*. Les negociacions es van formalitzar, i el desembre de 1991 s'iniciava la *Convention for Democratic South Africa* (CODESA), que entre el 1991 i el 1994, amb més o menys força, seria el marc de referència dels debats que havien de donar cara i ulls a la nova Sud-àfrica, la nació de l'arc de Sant Martí.

El Grup 1 de CODESA fou l'encarregat de dissenyar les estructures de pacificació del país i d'aconseguir el control de les forces de seguretat. És en aquest



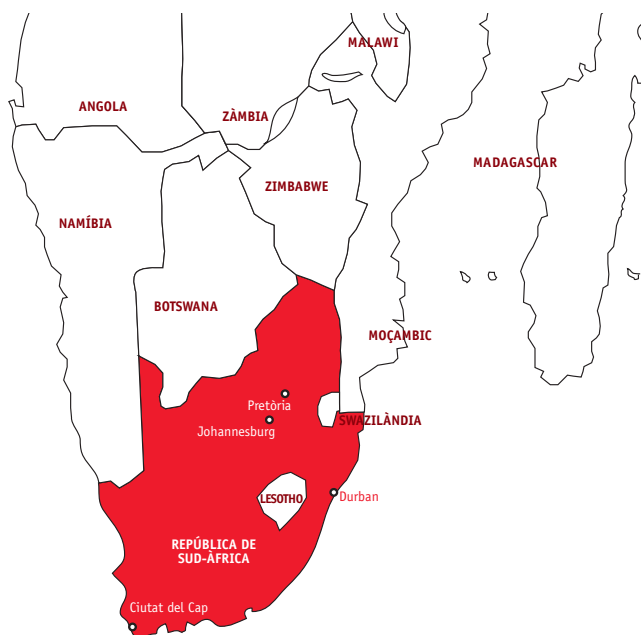
entorn on s'inicien els primers debats sobre com afrontar el passat i es posen sobre la taula els casos de delictes amb contingut polític. S'impulsen xarxes d'organitzacions per la pau i comitès locals de resolució de conflictes, com també s'inicien comissions d'investigació oficials i independents sobre l'existència de la "tercera força policial", tot plegat amb resultats desoladors. Però hi ha també iniciatives reeixides com la del mateix CNA de Mandela, que encarrega investigacions i admet responsabilitats sobre els crims comesos als seus camps de concentració de detinguts, o com la de la Comissió Goldstone, que aconsegueix per primera vegada denunciar la influència de les estructures de seguretat en la guerra civil larvada que enfronta des de mitjan dels vuitanta seguidors del CNA i del partit Inkhata.

El desembre de 1993 les negociacions de CODESA van portar l'aprovació de la Constitució Interina amb una clàusula final fonamental per entendre la creació posterior de la CVR sud-africana. La clàusula final anuncia que, per tal d'avançar en la reconciliació i reconstrucció del país, s'haurà d'atorgar amnistia en relació a tot acte, omissió o ofensa associada amb motius polítics i en el curs dels conflictes del passat. A la vegada s'explicita la necessitat i voluntat de reconciliació dels pobles de Sud-àfrica. I des de la mateixa Constitució s'apela a l'*ubuntu* de les persones, un concepte que parla de la mateixa essència de l'ésser humà com a element d'unió dels pobles sud-africans. *Umuntu ngumuntu ngabantu* "les persones són persones a través de les persones". Com diu Tutu, "una persona amb *ubuntu* és, en tant que pertany, participa, comparteix (...) i afirma els altres, i no se'n sent amenaçat perquè pertany a una col·lectivitat més gran, que es degrada quan altres són humiliats, torturats, oprimits o tractats com si fossin menys".

Des de l'aparició de la Constitució Interina i el coneixement de la futura amnistia, ONG i institucions civils i religioses van començar a treballar per preparar el terreny d'una futura Comissió de la Veritat, demanada des de 1992 per membres del CNA com Kader Asmal. "La veritat fa mal però l'oblit mata", havia dit Tutu.

La Comissió va aparèixer com una solució de compromís i un complement necessari a la Constitució Interina, i va ser plantejada amb suficients interrogants i garanties perquè els actors polítics poguessin defensar, davant dels seus seguidors, la validesa del procés de negociació política que es duia a terme. Per un costat, la població més castigada per l'*apartheid* considerava creïble una institució que hauria de fer-se càrrec dels grans abusos del passat i hauria d'iniciar un cert procés de justícia, per ambigu que pogués semblar en un principi. Per l'altre, l'amnistia inclosa a la Constitució Interina feia que l'amenaça de la Comissió fos menor per als qui temien un procés de caça de bruixes i no tenien cap intenció d'afrontar actes pretèrits.

La tasca de la Comissió de la Veritat ▶ L'abril de 1994, amb les eleccions guanyades amb el 62% dels vots, Mandela iniciava el seu mandat amb els objectius immediats de recuperar l'estabilitat social i econòmica, a través del seu Programa de Reconstrucció i Desenvolupament, de redactar la nova Constitució i d'establir canals i institucions de diàleg en un país profundament dividit i enfrontat. S'iniciaria llavors un acalorat debat públic, abanderat per associacions civils, ONG i el mateix CNA que acabaria amb la creació de la *Promotion of National Unity and Reconciliation Act*³ que regulava la CVR sud-africana.



Amb la llei concretada, queda clar que l'instrument escollit per posar en clar el passat només jutjarà els fets extrems comesos pel règim anterior i deixarà en via morta el judici a la normalitat de l'*apartheid*. Les grans violacions dels drets humans amb motius polítics serien amnistiades a canvi de la veritat i l'explicació completa i pública d'aquestes atrocitats. Davant la perplexitat de molts, la Comissió posava al mateix nivell les grans violacions de drets humans comeses pel règim amb les d'aquells que havien intentat enfonsar-lo. Però la Comissió, això sí, estava obligada a explicar de la manera més àmplia possible el context en què aquestes grans violacions s'havien produït.

Amb els dos anys que duraria el seu mandat, la Comissió de la Veritat havia de desgranar la realitat d'un sistema definit per l'ONU com un crim contra la humanitat, i havia d'aconseguir l'enteniment mutu i la reconciliació entre els diferents pobles sud-africans després de quaranta anys d'opressió física i psíquica, econòmica i social.

La Comissió es va dotar d'amplis poders i capacitat punitiva però, sobretot, comptava amb dos incentius que havien d'atraure la gent a testimoniar-hi: l'amnistia per als responsables d'ofenses i les reparacions per a les víctimes. Vist el desenvolupament de la Comissió, hem de concloure que els atractius eren de diferent tamany. L'amnistia va atorgar-se de manera àmplia, especialment gràcies a la interpretació generosa sobre què es considerava realment un acte "motivat políticament". Així mateix, la manera d'aplicar el principi de Norgaard³ referit a la necessitat de proporcionalitat entre ofensa i objectiu perseguit va mostrar-se més flexible del que es preveia. La majoria dels responsables d'ofenses va rebre la resolució del Comitè d'Amnisties amb prou celeritat i amb la seguretat que les víctimes no els podrien portar a judici pels fets dels que havien estat amnistiats. L'exposició pública dels fets era la principal condemna, però, en la majoria dels casos, la reinserció a la societat ha estat poc traumàtica. En canvi, les contrapartides a les víctimes han estat comparativament inferiors. La Comissió no tenia cap potestat executiva sobre les reparacions i només havia de proposar quines serien les més adients per tal que el Govern les prengués en consideració i les posés en marxa. Però de moment, han començat a arribar només les reparacions urgents, i amb retard. El president Mbeki afirmava, a mitjan de 1999, que les reparacions a les víctimes haurien de ser la redistribució econòmica, la reconstrucció i el desenvolupament del país que el Govern estava duent i duria a terme. Com ja havia fet Mandela, anunciava que el Govern prioritzaria els elements de reparació de caire simbòlic per dedicar les energies monetàries a elements "més productius".

D'entrada, pensar en reconciliació en aquestes condicions podia semblar irreverent. Hem de fer, doncs, un pas més, i no oblidar la importància d'un factor que va més enllà de poders i mandats i que ha jugat un paper clau en el procés: la religió. La llei que regeix la CVR no diu enlloc que aquesta hagi de prendre maneres religioses, però la religió va aparèixer com un element afegit i fonamental, encapçalat per l'esforç de Tutu, i el suport de moltes esglésies treballant en l'àmbit local. La Comissió ha vist passar més de 20.000 víctimes, així com uns 7.000 responsables de violacions de drets humans, a banda de representants del sector sanitari, legal, empresarial, químic, militar o educatiu. Tots plegats han estat l'instrument que l'Estat ha escollit per adreçar-se al país. Durant dos anys i mig, la Comissió ha estat dia a dia enviant missatges de perdó i disculpa a la societat i ha aconseguit posar al descobert les misèries de les persones i de l'*apartheid*. I ho ha fet explicant amb detalls quina va ser la causa de tantes desgràcies, entrant a casa de les persones i parlant-los de tu a tu, amb un mateix llenguatge espiritual i religiós conegut per tothom. La importància històrica de la religió a Sud-àfrica és clau per entendre el seu rol en la Comissió. Va jugar un paper fonamental en la lluita contra l'*apartheid* al llarg dels anys vuitanta i d'igual manera, a través de l'església holandesa reformada, va ser l'agent de legitimació moral del sistema. Per això, quan la CVR oficialitza i abraça el dolor de les víctimes mitjançant formes religioses, que li són properes, el procés és més acceptat. La Comissió ha estat, doncs, una institució legal per les institucions que la van fer néixer, i un reflex viu de l'extraordinària religiositat del poble sud-africà.

L'informe final de la CVR va ser presentat públicament i posat a disposició de tots els ciutadans. Aquest text complementava la Constitució, ja que aportava la legitimitat de l'experiència a una Constitució d'origen purament teòric. Però, a més, legitimava la voluntat i la necessitat de la població blanca de viure al país. Tot i que en molts casos ho faci amb menyspreu, sempre podrà referir-se al text i dir: hem expiat les nostres culpes i això és el que va passar.

L'ascendent de Mandela, el debat públic i polític, i el procés de la CVR, han portat la societat a un estadi inimaginable uns anys enrere. Un estadi de coneixement, de certa contricció i de convenciment que per construir el país tothom és necessari i cal un cert enteniment mutu, no ideal, però mínim.

Possiblement sigui agosarat parlar de reconciliació. El procés de transició és llarg, i els efectes d'haver escollit que una CVR redreçés el país, moralment no es poden aventurar a curt termini.

Semblaria encertat pensar que era un procés necessari però no suficient, i que el punt final moral de l'*apartheid* no el trobarem fins que les desigualtats econòmiques no desapareguin i la gent pugui començar a viure en igualtat, no només davant la llei, sinó també en la quotidianitat.

La Comissió no tanca moralment l'*apartheid*, però obre la possibilitat d'un nou camí, marcat per un ideal de reconciliació aconseguit a través d'una veritat que cou. Probablement, d'aquí a uns anys, més enllà d'enquestes pessimistes d'avui, la comunitat sud-africana podrà mirar enrere i observar que un cos oficial, per fer una feina impossible, va demanar un acte de fe que bona part del país va decidir creure's. ■

Notes

- ▶ 1 Tutu, D. (1999) *No Future Without Justice*. New York: Doubleday, p. 31
- ▶ 2 Nelson Mandela firmava la llei el 19 de juliol de 1995: *Promotion of National Unity and Reconciliation Act, n° 34 of 1995*. La CVR sud-africana té com antecedent principal la Comisión de la Verdad xilena, la primera que va incloure entre els seus objectius la consecució de la reconciliació nacional.
- ▶ 3 El professor danès Carl Aage Norgaard va ser president del Tribunal Europeu de Drets Humans i va establir els criteris per definir com discernir entre el que és o no un crim polític i un pres polític. Norgaard va ser consultat en el moment de definir aquest fet en la transició de Namíbia el 1990.

Per més informació

- www.truth.org.za Web oficial del Tribunal de la Veritat i Reconciliació
- www.wits.ac.za/csvr/ Web del Centre for the Study of Violence and Reconciliation (CSVr)
- www.reconciliation.org.za Web finançada pel Centre for the Study of Violence and Reconciliation dedicada a l'estudi de com enfronten el passat diferents països en transició.
- www.polity.org.za Web governamental on es troben les lleis bàsiques de la República de Sud-àfrica.
- www.umm.edu/humanrts/africa/index.html Especialitzada en la defensa dels drets humans a Àfrica.

SUD-ÀFRICA >

**Truth and Reconciliation Commission (TRC)**

(Comissió de la Veritat i Reconciliació)

PO Box 3162, Cape Town, 8000, Sud-àfrica

Aquesta comissió va ser creada per part del Govern d'Unitat Nacional per reparar les violacions i abusos dels drets humans que es van dur a terme en aquest país durant l'*apartheid* (1948-1994). La comissió va ser ratificada el 1996 pel llavors president, Nelson Mandela, pel Parlament, per la societat civil, i també per les organitzacions internacionals, amb l'objectiu de donar a conèixer el que havia passat durant aquell període. Els seus principis són la restauració de la dignitat, la rehabilitació de les víctimes i assegurar que no es tornin a repetir violacions dels drets humans. El Tribunal es compon de tres comitès:

- ▶ Comitè de Violacions de Drets Humans. S'ocupa d'investigar les violacions dels drets humans i identificar les persones que han patit abusos per part de l'Estat o altres organitzacions. Un cop identificades, passen al següent comitè.
- ▶ Comitè de Reparació i Rehabilitació. La tasca principal d'aquest comitè és restituir la dignitat i rehabilitar les víctimes o els familiars de víctimes.
- ▶ Comitè d'Amnistia. Verifica si la missió dels dos altres comitès ha sigut positiva i intenta que no es tornin a violar els drets humans mitjançant l'aprovació de diferents acords.

www.truth.org.za

**African National Congress (ANC)**

54 Sauer Street, 2001 Johannesburg, Sud-àfrica

L'ANC és el major partit del Govern de Sud-àfrica. Va arribar al poder després de les primeres eleccions democràtiques del país, el mes d'abril de 1994, i va obtenir la majoria a les eleccions del 2 de juny de 1999. L'ANC es va fundar el 1912 com a resposta al partit de la Unió de Sud-àfrica, que ignorava les necessitats de la majoria del poble sud-africà. Durant 30 anys, de 1948 a 1994, es va prohibir que actués com a partit polític i el seu president, Nelson Mandela, i molts altres líders van ser obligats a exiliar-se o van ser empresonats.

www.anc.org.za

**Inkatha Freedom Party (IFP)**

Private Bag X01, 3838 Ulundi, Sud-àfrica

L'Inkatha National Cultural Liberation Movement es va fundar el 1975, al nord de Sud-àfrica, per omplir un buit dintre de la política sud-africana originat per la prohibició dels partits ANC i PAC (Pan African Congress of Azania), líders entre la població negra. De fet, molts dels membres fundadors d'aquest partit provenien de l'ANC. El seu objectiu era treballar per la llibertat d'un poble oprimat i per aconseguir que el país tornés a ser democràtic i antiracista. El seu nom definitiu es presenta el 4 de juliol de 1990 en una conferència especial a Ulundi, seu del partit.

www.ifp.org.za

**Democratic Party (DP)**

PO Box 1475, 8000 Cape Town, Sud-àfrica

El DP es va formar oficialment el 1989, però la seva història comença el 1959, quan una branca de membres liberals de l'United Party (UP) va formar el partit progressista, ja que l'UP era incapaç de donar una solució alternativa a l'*apartheid*. Format per blancs, ha anat canviant de nom i s'ha ajuntat amb altres partits per tenir més força. Durant anys només va tenir un representant al Parlament i a les primeres eleccions democràtiques de 1994, el DP només va obtenir un 1,7% dels vots i 10 membres al Parlament. Actualment és el partit de l'oposició amb més força i efectivitat i vol arribar a ser el partit oficial de l'oposició a les pròximes eleccions.

www.dp.org.za

New National Party (NNP)

Antic partit de l'*apartheid* (el National Party), l'NNP s'ha canviat el nom i l'imatge per poder mantenir la seva presència en el Govern sud-africà. Partit dels blancs per excel·lència, a les eleccions democràtiques de 1994 va obtenir el 20% dels vots, però a les de 1999 només en va obtenir el 7%. Aquesta derrota es pot explicar per la manca de portaveu del partit després de la dimissió de De Klerk i el nomenament d'un jove líder que només pensava en la defensa de l'electorat blanc. Encara que l'NNP hagi demanat perdó per haver imposat l'*apartheid* i hagi intentat atraure altres grups racials, queden en la memòria dels sud-africans els orígens ideològics del partit.

www.natweb.co.za

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Europa de l'Est i Ex URSS. Unes transicions plenes de clarobscur.
Alexandre Muns

Europa de l'Est i Ex URSS

UNES TRANSICIONS PLENES DE CLAROBSCURS

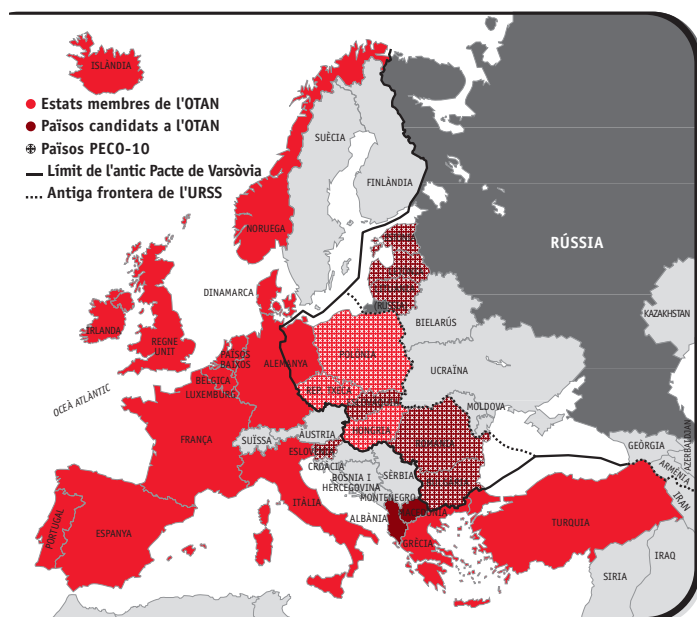
Alexandre Muns Professor de l'Escola Superior de Comerç Internacional

La transició als països d'Europa Central i Oriental (PECO) » Les transicions polítiques als antics països comunistes d'Europa de l'Est s'han caracteritzat en la darrera dècada per l'alt grau d'estabilitat assolit i l'arrelament de les llibertats i l'estat de dret. Tal com veurem, el progrés enregistrat en els països de la regió no ha estat uniforme. Tanmateix, cal subratllar que pràcticament tots ells compten amb unes institucions democràtiques força sòlides. Cal, però, diferenciar entre els països de l'oest de la regió (especialment els 10 que estan negociant el seu accés a la UE), que ja comptaven amb alguna experiència de vida democràtica prèvia a la dictadura comunista o bé van estar exposats a influències liberals provinents de les potències occidentals, i les antigues repúbliques soviètiques que, amb l'excepció de les repúbliques bàltiques, mai havien viscut en un marc de llibertats. Aquests darrers països en assolir la independència, el 1991, van haver de dotar-se d'institucions i, com veurem més endavant, tenen encara un llarg camí per recórrer abans no es converteixin en societats democràtiques.

En línies generals la transició política, des del 1989, a l'oest de la regió ha estat un èxit. S'han produït alternances de signe ideològic entre forces conservadores/liberals i els antics partits comunistes, sense que es generés una excessiva tensió. Se celebren eleccions de manera periòdica a tots els nivells i ningú no qüestiona la seva validesa i legitimitat. En cas de perdre, els partits al poder passen a l'oposició i actuen de forma lleial. La millor prova de la normalitat de les eleccions que se celebren la proporciona el fet que cap organització internacional (Consell d'Europa, Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa [OSCE]) considera necessari enviar observadors per tal de supervisar les eleccions. L'única excepció a aquest clima de normalitat democràtica és l'evolució a la part occidental dels Balcans, on les ex repúbliques iugoslaves (Sèrbia, Croàcia i Bòsnia), així com Albània, encara no han assolit un grau comparable de maduresa democràtica. Tot i això, cal subratllar l'esperançadora transició iniciada a Croàcia a partir de la mort de l'autoritari president Tudjman ara fa un any. El nou president i Govern democràticament elegits de Croàcia s'esforcen per recuperar el temps perdut arran dels efectes nefastos de la gestió de Tudjman. Les noves autoritats han començat a netejar les institucions de personatges mafiosos i ultranacionalistes, vinculats al règim de Tudjman; han incrementat substancialment la cooperació amb el Tribunal Penal Internacional de La Haia; i han reduït considerablement el suport atorgat a les forces nacionalistes croates de Bòsnia. La recompensa per part d'Europa occidental no s'ha fet esperar, i ha arribat en forma de més crèdits i d'acords per reforçar els lligams de la UE amb Croàcia. Si es manté aquesta trajectòria positiva –únicament amenaçada per les conseqüències socials del dur programa d'austeritat iniciat pel Govern– Croàcia podria estar en condicions d'iniciar les negociacions d'adhesió a la UE abans del final del 2001, ja que el seu nivell de desenvolupament econòmic (renda per capita, infraestructures, etc.) és equiparable al dels països més avançats de la regió. Únicament la pervivència d'un règim autoritari entossudit en perseguir una política exterior agressiva havia impedit la inclusió de Croàcia en el grup de països capdavanters de cara a l'ampliació.

Iugoslàvia (Sèrbia i Montenegro) té un camí més llarg per recórrer, però la revolució democràtica del darrer setembre, la qual derrocà a Milosèvic, ha permès iniciar la transició també en aquest país durament colpejat per la seva participació en les guerres contra Croàcia (1991-1992), la civil de Bòsnia





(1992-1995) i el conflicte de Kosovo (1999), i sotmès a l'aïllament internacional. La sobirania sobre Kosovo és un tema de difícil resolució que pot bloquejar durant encara bastant temps la plena incorporació de Iugoslàvia a les institucions europees. A més, cal definir el marc de relacions entre les dues repúbliques que constitueixen la federació iugoslava, és a dir, Sèrbia i Montenegro. Però ja s'han produït els primers passos amb la readmissió de Iugoslàvia a les Nacions Unides i l'OSCE. I un dels millors símptomes de la irreversibilitat de la transició a Sèrbia seria el rebuig inequívoc per part de la classe política i de la població del nacionalisme agressiu i expansiu que el país protagonitzà durant la dècada dels noranta.

Deixant de banda l'ex Iugoslàvia, un dels fenòmens més positius del balanç d'una dècada de transició a la regió ha estat la signatura de tractats bilaterals entre països els quals han permès enterrar vells contenciosos històrics. Es tracta d'acords que han posat fi a disputes relatives a reclamacions territorials i tractament de minories nacionals. L'exigència de la UE en el sentit de gaudir de relacions de bon veïnatge ha estat un estímul decisiu. Així, Romania i Hongria, Eslovàquia i Hongria, Polònia i Ucraïna han dirimit mitjançant acords històrics les seves diferències, acceptant la inviolabilitat de les fronteres actuals i comproment-se a respectar els drets de les minories residents a l'interior de les seves fronteres.

El respecte de les llibertats, tant col·lectives com individuals, és gairebé universal als països del centre i del nord de la regió. No hi ha abusos destacables contra la llibertat d'associació, de premsa, o d'expressió a Txèquia, Hongria, Polònia, Eslovàquia, Eslovènia, les repúbliques bàltiques, Bulgària i Romania (els deu que negocien la seva entrada a la UE). A diferència del que succeeix a les ex repúbliques soviètiques, no es produeixen incidents d'intimidació de periodistes, de tancaments injustificats de mitjans de comunicació, de prohibició de participació de partits polítics o candidats a les eleccions, o de processos judicials per crítiques al poder governant.

D'altra banda, és cert que en aquest grup dels dotze existeixen moviments xenòfobs de certa envergadura, però fins ara no han aconseguit imposar els seus criteris. En les darreres eleccions presidencials i legislatives a Romania, l'extrema dreta ha augmentat espectacularment el seu percentatge de vot i s'ha convertit en la segona força política del país. La pujada del xenòfob Partit de la Gran Romania és certament un fet preocupant. Tanmateix, ha estat encoratjadora la reacció inicial del Partit de la Socialdemocràcia de Romania (ex comunista), el vencedor de les eleccions, i de les altres forces polítiques que s'han negat a buscar acords amb el Partit de la Gran Romania. L'auge de l'extrema dreta és en bona part atribuïble a la manca de progrés econòmic enregistrat a Romania. No obstant això, el desig de la població romanesa d'integrar-se a les institucions d'Europa occidental potser serà més fort que l'aparició conjuntural de fenòmens ultranacionalistes i xenòfobs.

Reconciliació nacional i depuració de responsabilitats ▶ Els països d'Europa Central i Oriental, han abordat de diferent manera l'espinoso tema de la depuració de responsabilitats per l'actuació durant el règim comunista. Tant Polònia com la República Txeca han aprovat lleis anomenades de lustració que dificulten –i àdhuc prohibeixen– a antics càrrecs comunistes i agents o col·laboradors de la policia secreta exercir funcions públiques. La més severa d'aquestes lleis és, segurament, l'aprovada per les forces conservadores a Polònia. Però fins i tot en aquest país no ha tingut l'efecte desitjat pels seus creadors. Una bona prova d'això és l'excel·lent resultat obtingut pel candidat independent Andrzej Olechowski en les recents eleccions presidencials, després d'haver admès obertament que va col·laborar amb els serveis secrets durant l'etapa comunista. En els altres països PECO, els partits anticomunistes encara han tingut menys èxit a l'hora d'excloure a antics càrrecs de l'exercici de la funció pública o la participació en la política. Aquest fet segurament ha contribuït a fomentar la reconciliació nacional, ja que era poc realista pretendre deixar de banda les persones que van col·laborar amb l'antic poder comunista. Si s'hagués aconseguit, aquest objectiu hauria comportat la marginació d'un nombre no despreciable de persones amb importants coneixements i habilitats; si s'hagués discriminat a aquestes persones, s'haurien pogut obstaculitzar les reformes polítiques. En canvi, el fracàs dels intents de revanxisme ha possibilitat la contribució –en molts casos força positiva– d'antics *apparatchiks* del règim comunista en la consolidació del nou ordre constitucional.

En aquest sentit, cal destacar la bona gestió del president de Polònia, Alexander Kwasniewski (ministre en un dels darrers governs comunistes), el qual ha impulsat la reconciliació nacional dels polonesos, ha promogut enèrgicament la candidatura de Polònia per a incorporar-se a l'OTAN –objectiu ja assolit– i a la UE, i la millora de les relacions de Polònia amb els seus veïns (Alemanya, Ucraïna, Lituània, Rússia). L'actual cap d'Estat d'Eslovàquia, Rudolf Schuster, també ocupà càrrecs destacats durant els darrers anys del període comunista. I el Govern encapçalat pel Partit Socialista Hongarès (ex-comunista) entre 1994 i 1998 actuà valentment i decisiu per sanejar les finances del país, reduint el deute extern i posant les bases de l'actual expansió econòmica del país.



Els partits comunistes reconvertits a la socialdemocràcia defensen una transició més gradual cap a l'economia de mercat, intentant evitar l'aparició de desequilibris regionals i l'increment de les desigualtats.

Ara bé, des d'Estònia fins a Eslovènia i des de Txèquia fins a Bulgària, les forces polítiques hereves dels antics partits comunistes únics han mostrat durant la darrera dècada de transició un respecte molt considerable al nou ordre constitucional, l'Estat de dret i les llibertats i drets humans. La dreta conservadora-liberal i l'esquerra post-comunista propugnen polítiques econòmiques i especialment socials prou diferenciades, però ambdós bàndols respecten les regles de joc democràtiques i comparteixen l'objectiu d'integrar els seus països en les estructures econòmiques i políticomilitars occidentals.

Factors desestabilitzadors al grup dels PECO-10 ▶ L'avaluació positiva del clima polític del grup dels deu països no impedeix el reconeixement de certs fenòmens preocupants. A més de l'ascens ja esmentat de l'extrema dreta a Romania, partits xenòfobs també han guanyat adeptes a Txèquia, on els atacs contra la minoria gitana no desapareixen. La dreta hongaresa, actualment al poder, mostra de vegades actituds d'irredentisme en relació a la població magiara resident a Romania, Eslovàquia i Voivodina (Sèrbia). A les repúbliques bàltiques, el desig de recuperar la identitat nacional, reprimida durant cinquanta anys de dominació soviètica, ha comportat la rehabilitació de personatges i associacions que col·laboraren amb les forces d'ocupació nazi durant la Segona Guerra Mundial.

Val a dir que les repúbliques bàltiques han cooperat amb alguns esforços de la justícia internacional per identificar i jutjar criminals de guerra nazis. Però també és cert que s'ha rehabilitat a persones que possiblement estigueren vinculades a crims comesos pels nazis contra els jueus i d'altres minories durant l'ocupació de les repúbliques bàltiques.

Per bé que en cap país s'ha produït la inhabilitació a gran escala d'antics càrrecs comunistes, i aquesta circumstància ha evitat una possible fractura social (atès l'alt nombre de persones que van col·laborar amb més o menys intensitat amb el poder comunista), s'han endegat processos judicials contra persones responsables de violacions dels drets humans. En principi, hauria de ser possible jutjar els responsables dels pitjors abusos sense posar en risc l'esperit de reconciliació nacional, però a la pràctica això no sempre resulta fàcil.

Judicis per violacions dels drets humans ▶ Polònia és el país que més alts càrrecs ha processat per presumptes violacions de drets humans. L'antic president i secretari general del Partit Comunista Polonès, Wojciech Jaruzelski, ha hagut de respondre davant la justícia per la repressió que ordenà (i que comportà la mort de dotzenes de persones) contra els seguidors del sindicat Solidaritat arran de la imposició de la llei marcial el 1981. També s'han obert causes contra l'antic ministre de Defensa i alguns càrrecs policials. No obstant això, poques de les persones que han estat processades han estat condemnades, i d'aquestes només una petita part compleix penes de presó.

Als altres països del grup PECO-10, la prudència política ha aconseguit una actitud encara més compassiva amb els responsables dels abusos contra els drets humans. Romania executà al matrimoni Ceausescu durant la revolució del desembre de 1989, i d'aquesta manera purgà de forma simbòlica les culpes col·lectives d'un país on molts havien col·laborat activament amb la tirania. A Bulgària es jutjà l'ex dictador comunista Todor Zhivkov després de 1989, però finalment aquest va morir a causa de la seva avançada edat.

Amenaces per a l'estabilitat política dels PECO ▶ Mirant cap al futur, un dels fenòmens que pot amenaçar les considerables conquestes polítiques assolides pels països PECO és la marginació d'importants capes de la població dels beneficis de la liberalització econòmica. En uns moments en què aquests països s'estan sacrificant considerablement en nom d'una futura incorporació a la UE, es corre el risc que la pertinença a la UE no porti els beneficis esperats i la població adopti actituds nacionalistes i intolerants. Existeixen certs sectors especialment vulnerables de la població –el món rural, les persones grans, els joves sense estudis, els que es troben en situació d'atur– que poden radicalitzar les seves actituds polítiques si se senten exclosos dels avantatges de la democràcia i l'economia de mercat. Aquests sectors socials podrien ser fàcilment manipulats per polítics amb missatges populistes i xenòfobs, que canalitzessin el descontentament cap a les minories d'aquests països i els estrangers en general. L'èxit electoral del Partit de la Gran Romania constitueix doncs un avís d'allò que podria succeir si el creixement econòmic es ralentix i s'agreugen les desigualtats socials.

Per tal d'evitar aquests fenòmens, caldrà que la classe política dels països PECO actuï amb maduresa i responsabilitat i que els líders de la UE i dels seus estats membres mostrin generositat econòmica i política a l'hora de negociar els terminis i condicions de l'adhesió dels països candidats. En aquest sentit, no ha estat molt afortunada l'oposició aferrissada per part d'Àustria a l'entrada en funcionament d'una central nuclear txeca (a la població de Temelin), que en principi compleix la normativa de seguretat. Àustria ha amenaçat amb retardar la conclusió de les negociacions de la UE amb Txèquia si Praga no accedeix a tancar la central, una posició política coherent amb l'oposició austríaca a l'energia nuclear, però poc afavoridora de relacions de bon veïnatge entre dos futurs socis de la UE.

La situació als països de la Comunitat d'Estats Independents (CEI) ▶ L'esfondrament del comunisme plantejà un triple repte per a les antigues repúbliques soviètiques: crear les estructures necessàries per al funcionament del nou Estat; recuperar la seva identitat nacional –després de set dècades de totalitarisme soviètic i segles de domini rus– i, finalment, l'adopció d'un marc convivencial basat en l'estat de dret i les llibertats col·lectives i individuals. Mentre que les ex repúbliques soviètiques han fet front als primers dos reptes amb èxit, la democràcia i l'Estat de dret s'han sacrificat en aquest procés de formació de nous estats-nació.

Les ex repúbliques soviètiques que integren la CEI (Rússia, Bielorússia, Ucraïna, Moldova, Geòrgia, Azerbaidjan, Armènia, Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kirguizistan i Tadjikistan) presenten situacions molt diverses en relació al respecte dels drets humans i el funcionament d'institucions democràtiques.

Ara bé, podem assenyalar que el progrés de la major part dels països de la CEI és molt inferior al del grup dels PECO-10, ja que, en molts casos, no compleixen unes condicions mínimes de respecte a les llibertats.

Cal subratllar, però, la satisfactòria situació política a Rússia –que mereixeria un estudi més aprofundit– i Moldova, on malgrat les dificultats econòmiques s'ha mantingut des de 1991 un sistema multipartidista i de respecte als drets humans i les llibertats. D'altra banda, les eleccions a les repúbliques centroasiàtiques del Caucas, Bielorússia i Ucraïna sovint no han estat certificades per les organitzacions internacionals arran de les nombroses irregularitats enregistrades. En aquests països, les autoritats empresonen els dissidents polítics i líders de l'oposició o els impedeixen la participació en les eleccions. Els mitjans de comu-

nicació independents són objecte d'intimidació i pressió financera (multes, etc.). Es denega la participació de certs partits a les eleccions en funció de criteris completament arbitraris.

En la majoria dels països de la CEI, doncs, s'intimida a l'oposició mitjançant una combinació de mètodes repressius tradicionals i d'imposició de traves burocràtiques infranquejables. En les recents eleccions presidencials a Kirguizistan, per exemple, el Govern prohibí la participació a un dels principals líders de l'oposició, circumstància que facilità la reelecció de l'autoritari president Askar Akayev, però desacredità completament el procés electoral. A les altres repúbliques centroasiàtiques el poder encara és menys tolerant. Es tracta de països governats per autoritaris ex càrrecs comunistes que amb la dissolució de l'URSS es van convertir al nacionalisme i han fomentat el culte a la seva personalitat. En cap de les repúbliques centroasiàtiques s'ha produït un relleu democràtic –ni tampoc violent– de cap d'Estat des de la dissolució de l'URSS el 1991.

Causas de l'estancament polític a les repúbliques centroasiàtiques i del Caucas ▶ Hi ha diversos factors que expliquen la manca de progrés en la transició política i respecte als drets humans i les llibertats en la majoria dels països de la CEI.

En primer lloc, a diferència d'alguns dels països PECO, els estats de la CEI no tenien absolutament cap tradició prèvia de democràcia amb la qual entroncar. Els georgians, kazajs o uzbeqs van passar de patir la tirania tsarista, arran de l'expansió de l'imperi rus, a suportar la dictadura comunista a partir de 1917. Aquests antecedents, doncs, no els han permès desenvolupar una societat civil sòlida, element clau per garantir el respecte de les llibertats i dels drets humans. Als països PECO, en canvi, les quatre dècades de règim comunista no van aconseguir esclafar completament la societat civil.

En segon lloc, la dissolució de l'URSS desencadenà una sèrie de conflictes bèlics entre o dintre de les ex repúbliques soviètiques que minaren les possibilitats d'una consolidació democràtica. Alguns dels nous estats, amenaçada la seva existència, no es podien permetre el luxe de dotar-se de sistemes polítics basats en la separació de poders, el multipartidisme i el respecte a l'Estat de dret. Fou el cas de les repúbliques del Caucas i també Tadjikistan. Armènia i Azerbaidjan s'enfrontaren militarment entre 1988 i 1992 pel territori de Nagorno-Karabaj, un conflicte que desestabilitzà ambdós països. Malgrat l'absència actual d'hostilitats, i el gran interès de les companyies occidentals pels camps petrolífers azerís al mar Caspi, una evolució cap a la democràcia a Azerbaidjan i també a Armènia serà més difícil en la mesura en què no s'arribi a un acord de pau definitiu en relació a Nagorno-Karabaj. Mentre que a Armènia funciona un sistema multipartidista i l'actual president Kocharian derrotà el seu antecessor Ter-Petrossian a les urnes, a Azerbaidjan, Heidar Aliev ha consolidat durant els darrers anys un poder gairebé absolut que, atesa la seva edat, sembla pretendre ara traspassar al seu fill.

Per la seva banda, Geòrgia visqué un període especialment difícil en els anys immediatament posteriors a la dissolució de l'URSS. La política molt nacionalista de l'ex president Gamsajurdia provocà conflictes civils i, després de la seva mort, la rebel·lió dels territoris georgians d'Abjazia i Ossètia del Sud en contra del poder central de Tiflis amenaçà greument la integritat del país. L'arribada al poder d'Eduard Xevardnadze, antic ministre d'Afers Estrangers de l'URSS amb Mijail Gorbatxov, va permetre al país recuperar l'estabilitat, però al preu d'haver de sacrificar les llibertats polítiques.

Tadjikistan fou sacsejat per una guerra civil que dividí el país entre un bàndol postcomunista i secular i un altre d'islamista. L'expansió del fonamentalisme islàmic ha estat un altra causa del retard de la transició política a les repúbliques centroasiàtiques. Davant l'amenaça plantejada pels moviments fonamentalistes, els governs de Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kirguizistan i Tadjikistan han reaccionat amb duresa contra forces polítiques islamistes moderades. Han volgut tallar d'arrel qualsevol desafiament al seu poder i el clima de llibertats, lògicament, se n'ha ressentit.

Finalment, la falta de progrés econòmic als estats centroasiàtics i del Caucas ha dificultat el desenvolupament d'un sistema democràtic. ■

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Filipines i Indonèsia. Dues transicions amb coincidències.
Francesc Serra

FILIPINES I INDONÈSIA

DUES TRANSICIONS AMB COINCIDÈNCIES

Francesc Serra Professor de Relacions Internacionals, UAB

Els darrers temps han vist un seguit d'esdeveniments polítics importants al Sud-est asiàtic que han comportat la cohesió de la democràcia a una regió del planeta massa avesada als autoritarismes. Si bé alguns processos polítics iniciats a la dècada dels noranta a països propers, com ara Vietnam, Cambodja o fins i tot Myanmar, presenten un interès especial, també és cert que aquestes dinàmiques, a més de ser extremament complexes i difícilment extrapolables, no poden ser considerades processos conclusos i definits. En aquest article ens centrarem en els esdeveniments produïts els darrers anys a dos països asiàtics que, a banda de presentar coincidències geogràfiques i humanes (dos arxipèlags veïns de gran complexitat ètnica i amb un substrat cultural malai), també coincideixen en molts aspectes del model polític i de transició que representen. En efecte, a tots dos països trobem un rerefons històric comú, concretat en una independència relativament recent i un enfrontament tradicional, durant la Guerra Freda, entre uns governs dictatorials prooccidentals i una forta insurgència comunista; tots dos països, a més, protagonitzen una transició política que no discuteix el model econòmic i polític del capitalisme, a diferència de les transicions portades a terme als països abans esmentats, tots els quals provenen de models polítics socialistes; també hi trobem una actitud dubitativa, durant les recents transicions, entre un model de democràcia autoritària i un altre de democràcia parlamentària; finalment, en tots dos casos hi ha un component important de mobilització popular com a motor dels canvis polítics viscuts, mobilitzacions en què prenen un paper important sectors importants de la burgesia i d'elits polítiques que havien estat desterrades del poder per les autocràcies respectives. Però la personalitat de les líders dels moviments democratitzadors és la que presenta unes coincidències més sorprenents: es tracta de dues dones, vicepresidentes del país respectiu, de la mateixa edat (53 anys) i filles de presidents electes que van ser succeïts a mitjan dels seixanta per llargues dictadures. A partir d'aquí, òbviament, les peculiaritats socials i culturals de cada país fan distingir clarament tots dos processos, però els trets que tenen en comú en fan dos casos simptomàtics de l'esforç dels països de l'àrea per adaptar-se a un model polític democràtic i per allunyar-se definitivament del fantasma de l'autoritarisme.

Filipines: la revolta contra el populisme • L'arxipèlag filipí té una llarga tradició d'autoritarisme i dictadures, tradició que entronca amb una llarga colonització espanyola i un protectorat nord-americà de mig segle més interessat en prolongar la influència de Washington sobre el país que no pas en desenvolupar una societat igualitària i un país lliure. Durant la Guerra Freda es van anar alternant els governs liberals i nacionalistes amb les presidències autoritàries, que habitualment emparaven el seu poder abusiu en la lluita contra la poderosa i eficaç guerrilla comunista. L'últim i el més conegut d'aquests dictadors fou Ferdinand E. Marcos, que governà el país des del 1965 fins al 1986. Marcos és derrocat per un moviment popular encapçalat per la burgesia manilenya i l'Església nacional; d'aquesta revolta, coneguda al país com a *EDSA Revolution*, en sorgeix un moviment democratitzador liderat per Corazon (o Cory) Aquino, la vídua de Benigno (*Ninoy*) Aquino, un senador i opositor a Marcos assassinat el 1983 al peu de l'avió amb el qual tornava de l'exili. La dicotomia entre les famílies Marcos i Aquino representa en gran part el dilema en què tradicionalment es mou la política filipina. Marcos (i també la seva dona, l'excèntrica Imelda) personifica l'autoritarisme i la repressió, però també simbolitza la mà forta que les classes més baixes d'aquest país empobrit reclamen sovint davant l'espiral de corrupció, inseguretats i misèria en què sembla estar immers l'arxipèlag. La corrupció i la violència que comporten aquests autoritarismes semblen dissimulats per l'hàbil discurs populista i esperançador que utilitzen els seus partidaris. Per





la seva banda, el discurs liberalitzador de la burgesia urbana il·lustrada filipina compta amb el suport dels sectors més conscienciats de la societat, de la premsa i de determinats poders fàctics, però el seu discurs modern i tolerant no sempre és ben rebut per amplis sectors socials entre els més humils, que no veuen satisfetes les seves necessitats amb la urgència que caldria i que sovint enyoren el discurs rígid d'un dictadures encara recents. Per a aquests sectors polítics més aperturistes és imprescindible anar-se guanyant un suport popular difícil, tot i que des de la revolució de 1986 el seu poder s'ha assentat en gran manera en la connivència amb els grans poders fàctics, bàsicament l'Església, l'Exèrcit i l'ambaixada nord-americana.

Això ens pot ajudar a comprendre per què en els seu moment Cory Aquino té dificultats per assentar el seu règim democratitzador; per què els Marcos continuen gaudint d'una gran popularitat i d'un suport polític ampli fins i tot després de la mort de Ferdinand, el 1990; per què el govern d'Aquino s'ha d'enfrontar amb intents continus de cop d'Estat i, finalment, la presidenta renuncia a la reelecció, el 1992, sense poder afegir a la glòria de la seva arribada al poder l'orgull de deixar un país amb una economia pròspera i una societat plenament democràtica. El seu successor és Fidel Ramos que, si bé manté la trajectòria democràtica d'Aquino, presenta alguns trets que el fan més acceptable per part d'una societat dubitativa entre els canvis i la nostàlgia; Ramos és cosí de Marcos i continua molt vinculat a l'Exèrcit del país, tradicionalment poc afecte a la democràcia. Aquest president acaba el seu sexenni sense una gran popularitat, malgrat haver pogut mantenir el país relativament lliure de les sacsejades econòmiques asiàtiques i haver augmentat considerablement el seu PIB (un 21% entre 1994 i 1997). El nou president, Joseph Estrada, és elegit per més d'onze milions de vots, un 40% dels emesos. Estrada reprèn un estil populista que contrasta amb el dels seus predecessors. Antic actor de populars pel·lícules d'escassa qualitat, però de gran taquilla al país, *Erap* (com és conegut popularment) rarament parla en anglès, idioma que domina malament, i no manté una gran activitat exterior; té un discurs agressiu dirigit als sectors més ensorrats de l'economia, als quals promet un ressorgiment econòmic del país en pocs anys i és sensible a la preocupació social per la inseguretut ciutadana i la violència. En aquest sentit, restableix la pràctica de la pena de mort (la pena capital, abolida el 1987, havia estat restablerta per Ramos el 1994,

però no s'aplicava per la pressió social i de l'Església al voltant d'aquest tema); al començament de 1999, al país hi ha més de mil condemnats a mort i Estrada no es mostra gens partidari de la clemència. El nou president es rodeja d'antics col·laboradors de Marcos i d'hommes de negocis corruptes, amb els quals acumula una gran fortuna personal gràcies a les sucoses comissions que obté a canvi de beneficis polítics a les grans empreses, activitat que li comporta el sobrenom de *Mister Tenpercent*. L'"amic dels pobres", com li agrada que l'anomenin, no pot evitar, però, que les sotregades de l'economia asiàtica acabin afectant els treballadors filipins: només el primer semestre de 1999 tanquen més de 1.300 empreses, la desocupació no baixa del 20% i més de cinc milions de filipins busquen la seva primera feina. Malgrat tot, l'estil fatxenda i sense complexos del president (menyspreu públic de la premsa i de l'oposició, exhibició oberta de la seva vida dissipada i luxuriosa, enfrontament permanent amb l'Església, etc.) sembla tenir el seu públic entre un sector popular que, tot i no aconseguir millorar el seu nivell de vida, veu en el president el model a seguir (o, si més no, el model al qual voldria assemblar-se...).

La burgesia liberal manilena, entretant, es manté ferma en el seu paper opositor; si Estrada presenta trets evidents que el vinculen al règim de Marcos, el moviment democràtic vol repetir expressament els procediments que van enderrocar aquell dictador el 1986. El moviment democràtic, batejat com a *People Power II*,

no ha dubtat a l'hora de reprendre els elements simbòlics d'aquell moviment, com ara les grans manifestacions en cotxe, l'ús predominant del color groc o la mobilització dels líders històrics d'aquella revolució, especialment Cory Aquino i el poderós cardenal Jaime Sin. *Erap*, aparentment impassible, respon a les mobilitzacions oposidores amb manifestacions normalment més nombroses, amb la desqualificació dels seus oponents i amb l'intent de guanyar-se el suport dels grans empresaris i de l'exèrcit. Tanmateix, a l'hora de la veritat la pressió dels opositors, incrementada a final de l'any 2000, ha comptat amb els suports més poderosos: a banda de la premsa, la petita burgesia i la jerarquia catòlica (sectors tradicionalment enfrontats amb Estrada), part de l'exèrcit i de l'empresariat i, sobretot, els sectors financers internacionals, han manifestat el seu descontentament amb la manera com el president estava portant el país. Tot plegat ha dut a un cop de timó incruent el 20 de gener de 2001, en què el Tribunal Suprem de Filipines destitueix Estrada a causa de les seves irregularitats financeres. Per substituir-lo ha assumit la presidència Gloria Macapagal Arroyo, una representant de la burgesia tradicional polititzada que ja havia aconseguit ser elegida com a vicepresidenta del país a les eleccions de 1998. Cal dir, però que Arroyo és també la filla de Diosdado Macapagal, president de Filipines fins al 1965, any en què va ser succeït per Marcos, i cèlebre per la seva integritat. La nova presidenta s'enfronta a una situació difícil, en què compta amb el suport dels sectors tradicionalment democràtics o liberals, però en canvi no té garantit el suport massiu del sector essencial per mantenir en el poder a qualsevol demòcrata coherent: el poble filipí.

Els filipins, de moment, donen la seva benvinguda al retorn de les formes de la política tradicional i a la fi de la corrupció explícita, però reclamen unes millores que, fins ara, no els ha pogut atorgar cap governant, ja sigui democràtic o autoritari.

Indonèsia: la incòmoda sortida de la dictadura ▶ A Indonèsia la dictadura autoritària, prooccidental i nacionalista es va instaurar paral·lelament a la de Filipines, però, en canvi, la seva fi es va fer esperar alguns anys més. Thojib J. Suharto, cap d'Estat major des de 1965, va destituir el president Ahmed Sukarno el 1968 i en va assumir el càrrec per un llarg període de trenta anys. Però després d'haver-se fet reelegir per setena vegada, el 1998, el poder gairebé absolut de Suharto i la seva família sembla tocar sostre. Les protestes les inicien els estudiants, un sector tradicionalment maltractat per la dictadura. A l'abril i al maig es produeixen manifestacions estudiantils durament reprimides, amb el resultat de mitja dotzena de morts i centenars de ferits. Una pujada dràstica de preus fa que aviat les protestes i els saquejos s'estenguin a les principals ciutats del país. A mitjan de

maig, els estudiants ocupen el Parlament, catorze ministres amenacen amb dimitir i el G-8 (Grup dels països més industrialitzats i Rússia) sol·licita la dimissió de Suharto. Finalment, la seva "renúncia" es produeix el 21 de maig, en un discurs en què l'ancià president demana perdó pels seus "errors i faltes". El substitueix Bacharuddin Jusuf Habibie, president de l'Associació d'Intel·lectuals Musulmans ICIM, fill adoptiu de Suharto i vicepresident del país des de feia dos mesos. La transició que havia de dur a terme Habibie, per tant, ja estava viciada de continuisme des dels seus inicis. Així i tot, l'evidència dels abusos de l'era Suharto, amb denúncies de repressió i tortura, nepotisme, favoritisme empresarial, delictes ecològics a escala planetària per la crema massiva de boscos a Borneo amb finalitats lucratives, van forçar els nous governants a distanciar-se dels seus predecessors. Habibie anuncia eleccions en el termini d'un any i accedeix a alliberar alguns dels principals opositors empresonats; l'1 de juny, el procurador general del país, S. Atmonegoro, anuncia l'inici d'una investigació pública sobre la fortuna de la família Suharto; igualment, Indonèsia cedeix a les pressions de Nacions Unides i admet la celebració d'un referèndum sobre el futur polític de Timor Oriental, annexionat per la força el 1975. Malgrat tot, el Govern indonesi manté un discurs destinat a mantenir el control de l'ordre polític, especialment davant els desordres de caràcter ètnic, regional i religiós que s'estenen per tot el país. El panorama polític s'obre i admet nous participants: mentre els hereus polítics de Suharto s'apleguen sota la formació *Golkar* o *Golongan Karya*, es constitueixen diverses formacions musulmanes, com ara el PKB (Partit del Despertar Nacional), conservador, el PPP (Partit Unit per al Desenvolupament), antic partit consentit per Suharto, o el PAN (Partit del Comandament Nacional), musulmà reformista. Però l'oposició tradicional, urbana, laica i liberal, tanca files al voltant del PDI-P (Partit Democràtic Indonesi "Combat"), liderat per Megawati Sukarnoputri, filla del president deposat el 1968.

Les eleccions tenen lloc finalment el 7 de juny de 1999. La complicació de la llei electoral i de l'escrutini, com també els diferents aldarulls arreu del país (repressió a Timor Oriental, enfrontaments a Aceh, etc.) retarden els resultats finals, i no es pot procedir a l'elecció d'un nou president fins l'octubre. El PDI-P de Sukarnoputri, amb prop del 37% dels vots, obté 154 escons, mentre que el *Golkar*, amb el 21%, n'aconsegueix 120. Quant als partits islamistes, el PKB rep el 17% dels vots i 51 escons, el PPP l'11% i 58 escons i el PAN el 7% i 35 escons. Cal dir, però, que a l'Assemblea Consultiva Popular, encarregada entre altres coses d'elegir el president, hi participen, a més dels diputats electes, 38 membres directament elegits per les forces armades i 65 representants de diferents grups socials. Els nous parlamentaris rebutgen per un marge estret la reelecció de Habibie, per la qual cosa cal elegir un nou president entre Sukarnoputri i Abdurrahman Wahid, líder del PKB. La filla de Sukarno rep 313 vots davant els 373 de Wahid, que és elegit nou president. En compensació, Sukarnoputri és nomenada vicepresidenta. Wahid és un polític moderat, de gran prestigi per la seva posició de *kiai* o coneixedor de l'Alcorà, però en absolut partidari d'un Estat islàmic. La seva victòria pírrica es deu sobretot a la conjunció de dos factors: la por dels conservadors del *Golkar* a elegir la filla d'un president represaliat per Suharto i la por dels islamistes a elegir una dona com a presidenta, la

qual, a més, és obertament partidària de l'Estat laic i té fama de ser poc piadosa. En qualsevol cas, la posició de Wahid, un president amb suports polítics molt heterogenis i que contínuament està sota control per preveure qualsevol moviment dictatorial o islamista, contrasta amb la d'una Sukarnoputri que compta amb un fort carisma entre les classes il·lustrades, la burgesia i els grups de pressió exteriors. La inestabilitat que ha caracteritzat el Govern de Wahid des del seu començament fa preveure la seva substitució a la presidència, en qualsevol moment de crisi, per una Sukarnoputri que pot tancar la llarga transició indonèsia i cloure així un parèntesi històric que es va iniciar amb la defenestració política del seu pare.

Com arribar a ser un país estable i democràtic al Sud-est asiàtic? ▶ Aparentment, tant Filipines com Indonèsia estan en el camí d'assentar uns processos polítics que acabaran de consolidar la democràcia en els països respectius. Però aquests processos arrenquen de llargues dictadures promogudes durant la Guerra Freda per Occident, temerós de l'avanç comunista a la zona. L'herència d'aquesta dinàmica es tradueix en unes societats poc igualitàries on les classes baixes, summament empobrides, s'han format en la disciplina i el rigor de les autocràcies. El desig de canvi prové sovint de part de les classes benestants, disconformes amb la inflexibilitat de la tirania, però aquestes classes, un cop assoleixen el poder, no

poden garantir un benestar material i una millora real de vida a aquelles classes miserables que poden fàcilment enyorar l'estabilitat i l'ordre dels dictadors.

El camí cap a les opcions populistes és fàcil, i les transicions es veuen greument amenaçades per la presència de pseudodemocràcies amb trets autoritaris i nacionalistes que sovint s'acosten més a la dictadura de la qual es vol fugir que no pas a la democràcia a la que es pretén arribar.

En aquests casos, és important que les opcions democràtiques mantinguin una forta coherència en els seus principis i en la seva acció, de manera que puguin afrontar aquests segrestos de la democràcia, mentre no acabi de consolidar-se una societat sòlidament assentada en els drets civils.

Cal subratllar també la importància dels suports que reben els moviments democratitzadors en aquests països; si les mobilitzacions les solen encapçalar elements de la burgesia urbana liberal, compten habitualment amb la premsa i amb un ampli suport social, el suport d'estaments religiosos (la jerarquia catòlica a Filipines, els sectors musulmans moderats a Indonèsia) i la neutralitat, com a mínim, de les forces armades, a més de la innegable ajuda de la pressió política i financera internacional, sense la qual no hagués estat possible cap dels canvis que s'han produït.

No voldria acabar aquest article sense fer esment de la importància simbòlica de l'element femení en aquests processos.

S'ha dit que un dels motors del canvi polític de la dictadura a la democràcia són les dones asiàtiques de bona família.

En aquest sentit, Sukarnoputri i Arroyo segueixen el camí de Cory Aquino, però també de la pakistanesa Benazir Bhutto, la birmana Aung San Suu Kyi, la srilankesa Sirimavo Bandaranaike o fins i tot de l'índia Indira Ghandi, totes elles dones polítiques filles o vídues d'homes il·lustres però que s'han fet un lloc per mèrits propis al llibre de la història recent de la democràcia asiàtica. ■

CRONOLOGIA ▶

Filipines

- 1946 ▶ Independència del país.
- 1961 ▶ Elecció del reformista Diosdado Macapagal com a president de Filipines.
- 1965 ▶ Elecció de F. Marcos com a president.
- 1972 ▶ Marcos decreta la llei marcial.
- 1973 ▶ Nova Constitució, amb poder absolut per a Marcos.
- 1983 ▶ Assassinat de Ninoy Aquino a Manila.
- 1986 ▶ Eleccions, aparentment guanyades per Cory Aquino però en què Marcos reclama la victòria; Revolució EDSA i arribada d'Aquino al poder.
- 1992 ▶ Elecció de Ramos com a president.
- 1998 ▶ Elecció d'Estrada a la presidència.
- 2001 ▶ Destitució d'Estrada i nomenament de Gloria Macapagal.

Indonèsia:

- 1945 ▶ Sukarno proclama la independència del país.
- 1949 ▶ Països Baixos, la potència colonial, reconeix la independència.
- 1963 ▶ Indonèsia s'annexiona Irian Occidental (Nova Guinea);
- 1965 ▶ Suharto és nomenat ministre de l'Interior i cap d'Estat major;
- 1967 ▶ Suharto destitueix Sukarno, assumeix plens poders i inicia una forta repressió de comunistes.
- 1968 ▶ Suharto és nomenat president d'Indonèsia.
- 1973 ▶ El partit governamental Golkar obliga tots els partits de l'oposició a agrupar-se en dos blocs, un de musulmà i un de laic.
- 1975 ▶ Indonèsia ocupa Timor oriental.
- 1998 ▶ Després de forts aldarulls, Suharto dimiteix a favor del seu protegit Habibie; tímida democratització del país.
- 1999 ▶ Eleccions pluripartidistes; victòria de Sukarnoputri, però Wahid és elegit president.

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Principals instruments internacionals sobre drets humans.

Principals instruments internacionals SOBRE DRETS HUMANS ►

► 9 de desembre de 1948

Convenció per a la Prevenció i la Sanció del delict de Genocidi
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 10 de desembre de 1948

Declaració universal dels drets humans
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 12 d'agost de 1949

Conveni de Ginebra per alleugerir la sort que corren els ferits i els malalts de les forces armades en campanya
Aprovada per la Conferència Diplomàtica per elaborar convenis internacionals destinats a protegir les víctimes de guerra.

► 2 de desembre de 1949

Conveni per a la repressió del tràfic de persones i de l'explotació de la prostitució aliena
Aprovat per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 4 de novembre de 1950

Convenció per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals (Convenció Europea de Drets Humans)
Aprovada pels membres del Consell d'Europa.

► 28 de juliol de 1951

Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats
Aprovada per una conferència de plenipotenciaris de les Nacions Unides.

► 20 de desembre de 1952

Convenció sobre els Drets Polítics de la Dona
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 28 de setembre de 1954

Convenció sobre l'Estatut dels Apàtrides
Aprovada per una conferència de plenipotenciaris de les Nacions Unides.

► 7 de setembre de 1956

Convenció suplementària sobre l'abolició de l'esclavitud, el tràfic d'esclaus i les institucions i pràctiques anàlogues a l'esclavitud
Aprovada per una conferència de plenipotenciaris de les Nacions Unides.

► 29 de gener de 1957

Convenció sobre la Nacionalitat de la Dona Casada
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 20 de novembre de 1959

Declaració dels drets dels infants
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 14 de desembre de 1960

Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 30 d'agost de 1961

Convenció per reduir els casos d'apàtrida
Aprovada per una conferència de plenipotenciaris de les Nacions Unides.

► 21 de desembre de 1965

Convenció Internacional sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació Racial
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.
Es disposa establir el Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial

► 16 de desembre de 1966

Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals
Pacte internacional de drets civils i polítics i el protocol facultatiu
Aprovats per l'Assemblea General de les Nacions Unides.
Es disposa establir un comitè de drets humans

► 7 de novembre de 1967

Declaració sobre l'eliminació de la discriminació contra la dona
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 26 de novembre de 1968

Convenció contra la Imprescriptibilitat dels Crims de Guerra i els Crims de Lesa Humanitat
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 22 de novembre de 1969

Convenció Americana sobre Drets Humans

► 30 de novembre de 1973

Convenció Internacional sobre la Repressió i el Càstig del Crim de l'Apartheid
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 9 de desembre de 1975

Declaració sobre la protecció de totes les persones contra la tortura i altres tractes o penes cruels, inhumanes o degradants
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

► 18 de desembre de 1979

Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona
Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.
Es disposa establir un comitè per a l'eliminació de la discriminació contra la dona

▶ **25 de novembre de 1981**

Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació fonamentades en la religió o les conviccions

Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

▶ **10 de desembre de 1984**

Convenció contra la Tortura i altres Tractes o Penes Cruels, Inhumanes o Degradants

Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

Es disposa establir un comitè contra la tortura.

▶ **4 de desembre de 1986**

Declaració sobre el dret al desenvolupament

Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

▶ **24 de maig de 1989**

Principis relatius a una prevenció eficaç i investigació de les execucions extralegals, arbitràries o sumàries

Aprovats pel Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides.

▶ **20 de novembre de 1989**

Convenció sobre els Drets de l'Infant

Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

Es disposa establir un comitè dels drets de l'infant.

▶ **15 de desembre de 1989**

Segon protocol facultatiu del pacte internacional de drets civils i polítics

Aprovat per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

Aquest protocol té l'objectiu d'abolir la pena de mort i el Comitè de Drets Humans és l'òrgan encarregat de la seva vigilància

▶ **18 de desembre de 1990**

Convenció Internacional sobre la Protecció dels Drets de Tots els Treballadors Immigrants i dels Seus Familiars

Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

Es disposa establir un comitè de protecció dels drets de tots els treballadors immigrants i dels seus familiars



▶ **22 de febrer de 1993**

Resolució en què s'estableix un tribunal internacional per a l'enjudiciament dels presumptes responsables de les violacions greus del dret internacional humanitari cometes en el territori de l'ex-Iugoslàvia

Aprovada pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

▶ **25 de juny de 1993**

Declaració i Programa d'acció de Viena

Aprovats en finalitzar la Conferència Mundial dels Drets Humans organitzada per les Nacions Unides.

▶ **20 de desembre de 1993**

Resolució 48/141 en què es crea l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans

Aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides.

▶ **8 de novembre de 1994**

Resolució 955 (1994) en la que s'estableix un tribunal per a Rwanda

Aprovada pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

▶ **17 de juliol de 1998**

Establiment del Tribunal Penal Internacional

Aprovat per una conferència de plenipotenciàries de les Nacions Unides.

PER A MÉS INFORMACIÓ:

▶ www.unhchr.ch

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Adreces d'internet interessants per visitar.

ADRECES D'INTERNET interessants per visitar ►



Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans (UNHCHR) ►

www.unhchr.ch

Idioma anglès, castellà i francès

L'UNHCHR va ser creat el 1993 per l'Assemblea General de les Nacions Unides. Al seu web s'hi pot trobar tot tipus d'informacions relacionades amb els drets humans. Dividit en seccions, podem accedir a gran quantitat de documentació oficial, notícies, activitats diverses, recursos, enllaços i temes desenvolupats amb profunditat: drets de l'infant, drets de la dona, minories, justícia, organitzacions, discriminació, dret humanitari, salut, treball, asil polític i refugiats, genocidi, etc.

Contingut

- Actualitat: 57a Comissió de Drets Humans; base de dades sobre l'educació en l'esfera dels drets humans; Conferència Mundial contra el Racisme.
- Declaració universal dels drets humans en 300 idiomes.
- Seccions: programa; drets humans per temes; documents; reunions i jornades; iniciatives de suport.
- Informació general: Conferència de Viena (1993); cronologia; publicacions; llocs vacants; altres enllaços.
- L'empresa privada i els drets humans.
- Drets de l'infant i dret al desenvolupament.



Human Rights Watch ►

www.hrw.org

Idiomes anglès, castellà, francès, portuguès, àrab, rus i xinès

L'Human Rights Watch és una organització centrada en la protecció dels drets humans a tot el món. La seva missió és estar al costat de les víctimes o dels qui lluiten contra la discriminació, defensar les polítiques de llibertat, protegir les persones de les conductes inhumanes durant les guerres o els enfrontaments i portar a judici els culpables. Investiga i dona a conèixer les violacions dels drets humans, i desafia els governs i els qui tenen el poder que aturin les pràctiques abusives i respectin la llei internacional sobre drets humans.

Contingut

- Informació general de l'organització i de les seves divisions: Àfrica; Amèrica; armes; Àsia; drets dels infants; Europa i Àsia Central; Orient Mitjà, i drets de les dones.
- Informació molt detallada de les iniciatives especials: llibertat acadèmica; corporacions i drets humans; drogues i drets humans; llibertat d'expressió; condicions a les presons i els EUA.
- Informe 1999-2000 de l'Human Rights Watch.
- Informes dels anys: 1978 a 1998.



DERECHOS (Veritas / Justitia) ►

www.derechos.org/esp.html

Idioma castellà i anglès

L'organització Derechos crea aquest web per tal de difondre informació sobre la situació dels drets humans al món, com també sobre les accions que es porten a terme per a la seva defensa. Treballa amb organitzacions de drets humans d'Amèrica Llatina i d'arreu del món i ofereix diversos serveis, com són el web més extens sobre drets humans en llengua castellana; grups de discussió (canals de comunicació entre organismes especialitzats i també entre el públic en general), i una revista de drets humans electrònica (*Ko'aga Roñe'eta*).

Contingut

- Informació sobre les violacions dels drets humans a cada país.
- Accions en defensa dels drets humans, tant individuals com col·lectives.
- Amb l'Equipo Nizkor ha elaborat un índex de drets amb més de 2.000 documents i pàgines web que es van ampliant i actualitzant periòdicament. Es pot buscar la informació per temes, per països i regions, per notícies, per publicacions, per accions de solidaritat, per organismes, etc.
- Enllaços diversos sobre drets humans, principalment en llengua castellana.



Amnistia Internacional ►

www.amnesty.org

Idioma anglès, castellà, francès i àrab

L'organització Amnistia Internacional és un moviment a escala mundial que treballa per promoure el drets humans segons la Declaració universal dels drets humans i altres estàndards internacionals. Principalment organitza campanyes mundials a favor dels presos de consciència i dels presoners polítics; per abolir la pena de mort, la tortura i altres cruels tractaments de presoners; per acabar amb els assassinats polítics i les "desaparicions", etc. Compta aproximadament amb un milió de membres i simpatitzants en 162 països i territoris. Les seves activitats es basen en cartes d'acusació, manifestacions, educació en drets humans, campanyes mundials (contra les mines antipersonals, per exemple), etc.

Contingut

- Articles sobre diferents temes (penes de mort; condemnes; tortures; crims, etc.) en diferents països.
- Llistat complet dels tractats internacionals sobre drets humans i els països que s'hi han adherit o no (en data de desembre de 1999).
- Llistat d'enllaços sobre drets humans i altres temes universals (enllaços i adreces).
- Informació amb detall sobre les campanyes que duu a terme per tot el món, la seva explicació, quan es fan, amb quin objectiu i com adherir-s'hi.

**Political Resources on the Net ▶**www.politicalresources.net**Idioma** anglès

Political Resources ofereix un llistat de webs que es troben actius a la xarxa organitzats per països, amb enllaços a partits polítics, organitzacions internacionals i no governamentals, governs, etc., d'arreu del món. Proporciona molta informació sobre temes que tracten d'eleccions i de companyes.

Continguts

- ▶ Llistat de països, dividits per continents i regions geogràfiques i ordenats per ordre alfabètic.
- ▶ Apartat exclusiu que tracta de la Unió Europea (història, principals partits i pes polític, articles i documents).
- ▶ Extens llistat d'enllaços dividits per grans temes, entre els quals destaquem els següents: eleccions i parlaments; partits polítics; governs; països i regions; organitzacions interestatals, governamentals i no governamentals; líders polítics; ambaixades; mitjans de comunicació; lleis, i comerç i banques.

**Conciliation Resources ▶**www.c-r.org**Idioma** anglès

L'organització Conciliation Resources es crea el 1994 amb l'objectiu de ser un instrument internacional per a les organitzacions locals o nacionals que volen treballar sobre aspectes relacionats amb la pau, els drets humans, l'educació per la pau, els desplaçats, etc. El seu mètode de treball es basa en donar suport a les activitats que duen a terme aquestes organitzacions per prevenir o transformar un conflicte violent en oportunitats de desenvolupament en els àmbits polítics, socials i econòmics del país.

Contingut

- ▶ Historial i objectius de l'organització.
 - ▶ Llistat de programes que duu a terme en diferents països (Libèria, Sierra Leona, etc.)
 - ▶ Publicació de la revista *Accord*, especialitzada en conflictes i processos de pau, que es pot llegir a través del web o també rebre per correu fent una subscripció.
 - ▶ Documentació detallada sobre conflictes o resolucions de conflictes a partir de l'experiència dels seus membres i investigadors.
- Committee for Conflict Transformation Support: edita la revista *CCRTE*, en la que es poden trobar desenvolupades, entre d'altres, diferents experiències sobre processos de pau, repatriacions, resolucions de conflictes i la seva prevenció.

**PoliSci.Com ▶**www.polisci.com**Idioma** anglès

PoliSci és un centre d'informació electrònic nord-americà de referència especialitzat en política (eleccions, governs, premsa, diplomàcia, etc.) que es crea per documentar tant les persones que treballen en el món de la política com aquelles que volen saber més sobre aquest tema tan extens. El web dona la possibilitat de subscriure's per rebre la informació que publica.

Continguts

- ▶ "Political reference desk", és un apartat on es troba tota la informació política dels EUA, des de les eleccions fins als partits polítics, passant per les estadístiques econòmiques i el calendari polític.
- ▶ Comentaris de llibres sobre política que es poden comprar a través del web.
- ▶ "Political reference almanac", un repàs de la història, la justícia, els partits polítics, etc. dels EUA durant el període 1999-2000. Hi ha un punt que fa referència als governs del món en el que trobem tots els països ordenats alfabèticament i també les organitzacions internacionals, especialment les Nacions Unides.
- ▶ Llistat d'enllaços a diferents mitjans de comunicació, i altres relacionats amb la política.

**L'Observatori de Crisis ▶**<http://observatori.barcelona2004.org>**Idioma** castellà, català i anglès

L'Observatori de Crisis és una publicació electrònica, actualitzada setmanalment, que ha posat en marxa la Fundació CIDOB en ocasió del Fòrum de les Cultures Barcelona 2004. En aquest web s'expliquen i s'analitzen els principals punts de conflicte en el món a través d'articles, documents, resums i anàlisis de les situacions. Es pot rebre informació per correu electrònic mitjançant la subscripció a la revista.

Contingut

- ▶ Diàriament: articles d'opinió de la premsa mundial sobre l'evolució dels conflictes.
- ▶ Setmanalment: resum dels conflictes més destacats al món, analitzats i desglossats; claus per poder interpretar els conflictes; seguiment de les negociacions i els processos de pau.
- ▶ Enllaços: amb adreces interessants sobre els temes tractats.

dCIDOB 78.

Transició, drets humans i reconciliació nacional.

Selecció de Documents de la Base de Dades CIDOB.

Selecció de Documents de la Base de Dades CIDOB

↳ R.I.T. 3/94/ENSEÑANZAS DE LA TRANSICIÓN DE EUROPA CENTRAL Y ORIENTAL EN LO REFERENTE A LA POLÍTICA ECONÓMICA Y EMPLEO

Richard Jackman

Organización Internacional del Trabajo (OIT)/*Revista internacional del trabajo*, 3, 1994/Ginebra ; pp: 377-397

↳ IRIS-RIS 14/94/LES PATHOS DÉMOCRATIQUES DE L'ASIE DU SUD-EST

François Guilbert

Institut de Relations Internationales et Stratégiques (IRIS)/*Relations internationales et stratégiques*, 14, 1994/París ; pp: 8-25

↳ Ti.P. 32-33/94/TRANSICIÓN POLÍTICA Y VIOLENCIA EN SUDÁFRICA

Tshimpanga Matala Kabangu

Tiempo de paz, 32-33, 1994/Madrid ; pp: 121-126

↳ Pap. 46/95/LA APROPIACIÓN DE LA TEMÁTICA DE LOS DERECHOS HUMANOS POR LOS REGÍMENES MARROQUÍ Y TUNECINO: RETÓRICA Y REALIDAD

Laura Feliu

Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)/*Papers*, 46, 1995/Bellaterra ; pp: 77-94

↳ R.E.A. 3/96/LA TRANSICIÓN EN EUROPA ORIENTAL Y EN ASIA: CAMINOS CONTRAPUESTOS, POLÍTICAS ECONÓMICAS DIFERENTES

Ha-joon Chang ; Peter Nolan

Instituto Complutense de Asia/*Revista de estudios asiáticos*, 3, 1996/Madrid ; pp: 11-34

↳ 23547-L/LA TRANSICIÓN POLÍTICA EN EUROPA DEL ESTE

Carmen González Enríquez ; Carlos Taibo Arias

Centro de Estudios Constitucionales, 1996/Madrid ; 167 p.

↳ 36433-L/CONTRAPUNTOS: ENSAYOS ESCOGIDOS SOBRE AUTORITARISMO Y DEMOCRATIZACIÓN

Guillermo O'Donnell

Paidós, 1997/Barcelona, 360 p.

↳ 29113-L/LOS RETOS DE FIN DE SIGLO EN ÁFRICA: DERECHOS HUMANOS, DESARROLLO, DEMOCRACIA, AJUSTE ESTRUCTURAL E INMIGRACIÓN/EMIGRACIÓN

Étienne-Richard Mbaya ; Mwayila Tshiyembe ; Ngoie Tshibambe (et al.)

Mey, 1997/Hospitalet ; 139 p.

↳ UPB-FDCP 98/97/TRANSICIONES POLÍTICAS Y CONSOLIDACIÓN DEMOCRÁTICA EN AMÉRICA LATINA

Gurutz Jáuregui

Universidad Pontificia Bolivariana/*Revista Facultad de Derecho y Ciencias Políticas*, 98, 1997/Medellín ; pp: 13-33

↳ T.W.Q. 5/98/CIVIL SOCIETY AND DEMOCRATISATION IN COMPARATIVE PERSPECTIVE: LATIN AMERICA AND THE MIDDLE EAST

Mehran Kamrava ; Frank O Mora

Third World quarterly, 5, 1998/Oxfordshire; pp: 893-915

↳ I.D. 1/98/DESARROLLO Y REFORMA POLÍTICA EN AMÉRICA LATINA: LA AGENDA PENDIENTE

Marcelo Lasagna ; Ana Sofia Cardenal

Instituto Internacional de Gobernabilidad/*Instituciones y desarrollo*, 1, 1998/Barcelona ; pp: 103-140

↳ N.Arab. 35/98/MARRUECOS 1998: DE LA TIRANÍA A LA DEMOCRADURA

Abraham Serfaty

Comité de Solidaridad con la Causa Árabe/*Nación árabe*, 35, 1998/Madrid ; pp: 9-21

↳ I.D. 2/98/REFORMAS ECONÓMICAS Y GOBERNABILIDAD EN AMÉRICA LATINA

Oswaldo Rosales

Instituto Internacional de Gobernabilidad/*Instituciones y desarrollo*, 2, 1998/Barcelona ; pp: 47-96

↳ 37368-L/RESPONSABILIDAD INTERNACIONAL DEL ESTADO Y DERECHOS HUMANOS: ESTUDIO DE LA PRÁCTICA RELACIONAL E INSTITUCIONAL

Jaume Ferrer Lloret

Tecnos ; Universidad de Alicante, 1998/Madrid ; 467 p.

↳ CIDE-PG 1/98/¿SON LOS PARTIDOS POLÍTICOS EL PROBLEMA DE LA DEMOCRACIA EN AMÉRICA LATINA?

Susan C. Stokes

Centro de Investigación y Docencia Económicas (CIDE)/*Política y gobierno*, 1, 1998/México ; pp: 13-46

↳ I.Aff.2/99/CHILE 1997-1998: THE REVENGE OF INCOMPLETE DEMOCRATIZATION

Manuel Antonio Garretón

The Royal Institute of International Affairs/*International affairs*, 2, 1999/London ; pp: 259-267

↳ 38993-L/LATIN AMERICA: DEMOCRACY IN DEVELOPING COUNTRIES

Larry Diamond (ed.) ; Jonathan Hartlyn (ed.) ; Juan J. Linz (ed.) (et al.)

Lynne Rienner, 1999/London ; XIII, 593 p.

↳ Cont. 3/99/ENTRE LA DEMOCRACIA Y LA EXCLUSIÓN: LA LUCHA POR LA LEGALIDAD EN UNA SOCIEDAD DESIGUAL

Alberto Binder

Centro Interdisciplinario de Estudios sobre el Desarrollo Latinoamericano (CIEDLA)/*Contribuciones*, 3, 1999/Buenos Aires ; pp: 27-45

↳ CETRI-AS 3/99/LES FACTEURS LIMITANTS EXTERNES ET INTERNES DE LA DÉMOCRATIE EN AMÉRIQUE LATINE

Eduardo E. Saxe-Fernández

Centre Tricontinental/*Alternatives Sud*, 3, 1999/Louvain-la-Neuve ; pp: 123-137

↳ CETRI-AS 3/99/GOUVERNANCE OU DÉMOCRATIE? LES RÉFORMES ÉLECTORALES EN AMÉRIQUE LATINE

Francisco Hidalgo

Centre Tricontinental/*Alternatives Sud*, 3, 1999/Louvain-la-Neuve ; pp: 157-170

↳ J.P.R. 5/99/RESPECT FOR HUMAN RIGHTS AFTER THE END OF THE COLD WAR

David L. Cingraneli ; David L. Richards

International Peace Reseach Institute, Oslo (PRIO)/*Journal of peace research*, 5, 1999/London ; pp: 511-534

↳ T.W.Q. 6/99/TRUTH COMMISSIONS, TRIALS OR NOTHING? POLICY OPTIONS IN DEMOCRATIC TRANSITIONS

Elin Skaar

Third World quarterly, 6, 1999/Oxfordshire; pp: 1109-1128

↳ Nu.S. 166/00/AMÉRICA LATINA. DE LA MODERNIDAD INCOMPLETA A LA MODERNIDAD-MUNDO

Renato Ortiz

Nueva sociedad, 166, 2000/Caracas ; pp: 44-61

↳ R.M.P.E. 59/00/LOS DERECHOS HUMANOS Y LA DEMOCRACIA EN LA RELACIÓN AMÉRICA LATINA-UNIÓN EUROPEA

Fernando Espinosa

Instituto Matías Romero/*Revista mexicana de política exterior*, 59, 2000/México ; pp: 219-246

↳ Nu.S. 166/00/LOS LIMITES DE LA DEMOCRACIA CONTEMPORÁNEA Y DE LAS TEORÍAS DE LA TRANSICIÓN

H.C.F. Mansilla

Nueva sociedad, 166, 2000/Caracas ; pp: 62-75

↳ Nu.S. 166/00/LA NUEVA CUESTIÓN SOCIAL BAJO LA MIRADA DEL DESARROLLO HUMANO, UNA FUNDAMENTACIÓN SOCIOLOGICA DESDE LA EXPERIENCIA LATINOAMERICANA

Fernando Calderón

Nueva sociedad, 166, 2000/Caracas ; pp: 76-95